

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
TECHNOLOGICKÁ FAKULTA
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2005

Vojtěch Macek

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
TECHNOLOGICKÁ FAKULTA
Institut mezioborových studií

Hodnotový a etický kodex mládeže od 14 do 18 let

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce :
Doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, Csc.

Vypracoval :
Vojtěch Macek

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci "*Hodnotový a etický kodex mládeže od 14 do 18 let*" vypracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Vojtěch Macek

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi CSc. Za velmi užitečnou metodickou pomoc, cenné rady a připomínky, které mi při jejím zpracování poskytl.

Brno 2005

.....
Vojtěch Macek

OBSAH

Úvod

1. Hodnotový a etický kodex

1.1 Hodnota a hodnotová orientace

1.2 Druhy hodnot

1.3 Etika a mravní jednání

1.4 Mravní kodex - jeho společenská podmíněnost

2. Vliv sociálního prostředí na hodnotový systém dospívajících

2.1 Charakteristika psychického vývoje (adolescence)

2.2 Rodina a její působení

2.3 Škola a její podíl na formování hodnot

2.4 Vrstevnická skupina, její pozitiva a negativa

2.5 Masmédia a jejich role

3. Hodnotový a etický kodex mládeže od 14 do 18 let

3.1 Volný čas mládeže

3.2 Životní cíle a problémy

3.3 Hodnotová orientace

Závěr

Resumé

Anotace

Literatura a prameny

Přílohy

Úvod

Motto: "Dnešní mládež je hrozná. Ale nejhorší je, že už k ní nepatříme".

Pablo Picasso

Rok 1989 a zejména společenské změny, které nastaly v následujících letech, ovlivnily výrazným způsobem životy všech lidí v našem státě. Po závratné euforii z pocitu uvolnění od totality a otevření individuálních perspektiv před každým z nás, nastává, hlavně v druhé polovině devadesátých let, trpké vystřízlivění. Také nové tisíciletí, ve kterém žijeme, přináší do našeho života četná pozitiva a negativa. Na jedné straně nám technické prostředky jako mobilní telefony a internet umožňují snazší a velmi rychlou komunikaci na velké vzdálenosti. Na straně druhé to vše může a bohužel i často vede k určitému odcizení, izolaci a ztrátě schopnosti sociální empatie. To, že přestávají platit po desetiletí hlášené pravdy, nese zejména část starší generace velmi těžce. A zde se nabízí otázka, jaká vlastně je naopak dnešní mladá generace, která ihned, bravurně a s velkou jistotou ovládá již zmíněné technické vymoženosti.

Cílem mé bakalářské práce je, pokusit se zjistit, jaké hodnoty uznává současná dospívající mládež, jaká je jejich hierarchie a jaká je její následná hodnotová orientace. Mým záměrem je rovněž určit, které sociální prostředí, a která sociální skupina jedince ve věku 14 až 18 let nejvíce ovlivňuje. Co je tou rozhodující formativní silou, jež utváří hodnotový a mravní kodex dnešního teenagera. Jakou roli zde sehrává rodina, jejíž charakter dnes doznává velmi významných změn, a o níž řada sociologů podotýká, že je jako instituce v krizi. Také dnešní školství prochází poměrně hlubokou transformací. Jak působí pedagogové na vytváření hodnotového systému a mravního kodexu svých žáků. V období adolescence se velmi silně projevuje vliv vrstevníků vytvářejících nejrůznější party s rozličným obsahovým zaměřením se všemi jejich klady a zápory. V neposlední řadě jsme dnes a denně svědky stále silnějšího "*masírování*" mozkové hmoty ze strany masových sdělovacích prostředků, zejména komerčních. Jaká je úloha masmédií v procesu socializace osobnosti, neboť právě v procesu začleňování člověka

do společnosti jsou vytvářeny jeho základní hodnoty a způsob jeho chování a jednání. Zvláštní postavení zde má internet nejen svým charakterem, ale i svou polyfunkčností.

Téma bakalářské práce *"Hodnotový a etický kodex mládeže od 14 do 18 let"* jsem si vybral nejen proto, že tímto věkovým obdobím prochází můj syn, ale hlavně proto, že mě skutečně zajímá, jaká dnešní mládež je. Ve své profesi strážníka městské policie se totiž setkávám ponejvíce právě se sociálně-patologickými jevy u mladých lidí. Téma se mi jeví jako svým způsobem nadčasové, protože v každé společnosti existuje mládež, ale současně také časově ohraničené, neboť v určitém časovém období mají mladí lidé specifické rysy, které se později nemusí opakovat. Z tohoto pohledu plyne také můj zájem o to, jestli je skutečně dnešní mládež tak pragmatická a někdy až egoistická, zda touží jen po penězích, majetku a úspěchu za každou cenu, jak se o ní dosti často nelichotivě píše. Oslovují dnešní mladé lidi takové hodnoty jako čest, pravda, úcta, morálka anebo si myslí, že vše lze koupit za peníze? Jednou větou by se asi předchozí úvahy daly asi vyjádřit: **"Jde dnešní mládeži o to míti nebo spíše býti"?**

1. Hodnotový a etický kodex

Každý člověk si v průběhu svého života vybírá a uznává různé hodnoty, které si také postupně v procesech socializace a sociálního zrání uspořádává do konkrétního systému. Ten má nejen svou hierarchii, všechny hodnoty nemají pro daného jedince stejný význam, ale jedná se i o systém dynamický, neboť doznává určitých změn i vzhledem k věku. Hodnotami je ovlivňována nejen motivace člověka, avšak zprostředkovaně i jeho chování a jednání.

1.1 Hodnota a hodnotová orientace

Význam slova *hodnota* chápe *Ilustrovaný encyklopedický slovník*¹ ve dvojitým významu a to v ekonomickém a filozofickém. V širším, tedy filozofickém pojetí, je *hodnota* specifická vlastnost společenských či přírodních jevů, ve které se projevuje jejich určitý (pozitivní či negativní) význam pro člověka. Obdobně *Filozofický slovník*² hovoří o *hodnotě* jako o specifické sociální určitosti objektů okolního světa, v níž se projevuje jejich pozitivní nebo negativní význam pro člověka a společnost (blaho, dobro a zlo, krásno a ošklivost), obsažená v jevech společenského života nebo v přírodě. Kohoutek ve své publikaci *Základy sociální psychologie*³ označuje *hodnotu* jako věc, člověka nebo ideu, která je někomu drahá, potřebná, nebo na níž lpí. M. Vážanský a V. Smékal v *Základech pedagogiky volného času*⁴ chápou *hodnotu* tak, že představuje vůdčí individuální linie, které usměrňují chování člověka všude tam, kde nerozhodují jeho biologické pudy, zábrany nebo zdánlivě racionální uvažování. Konečně autorka knihy *Člověk, hodnoty, výchova*⁵ S. Kučerová uvádí, že: "**Když hovoříme o hodnotách**

¹ Kolektiv autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. I. díl A-I. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. s. 822

² Kolektiv autorů. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976. s. 175-176

³ Kohoutek, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 1998. s. 60. ISBN 80-7204-064-2

⁴ Vážanský, M., Smékal, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995. s. 40. ISBN 80-901737-9-9

⁵ Kučerová, S. *Člověk, hodnoty, výchova*. 1. vyd. Prešov: ManaCon, 1996. s. 45. ISBN 80-85668-34-3

máme na mysli nejen to, co je k životu nutné, potřebné a užitečné, ale i to, čeho si vážíme, co obdivujeme, co cítíme, i to, co milujeme, co je nám drahé, milé, co je blízké našemu srdci". Dále pak pokračuje slovy: "**A v tom se - jak víme - lišíme. Někdo má rád vdolky, někdo homolky. Proti gustu žádný dišputát".** Posledními dvěma lidovými rčeními je také vyjádřen fakt, že hodnoty a z nich vytvářené stupnice, jež lidé uznávají a ctí mohou být a také jsou různé. Rozdílné je rovněž i to, co každý z nás, jakou hodnotu, staví ve své hierarchii nejvýše, a která pro něho není až tak důležitá, ba dokonce stojí zcela na okraji jeho zájmu. A právě hodnoty, jež jednotlivec považuje pro sebe za nejdůležitější, a jež ve svém žebříčku staví nejvýše, vytváří jeho specifickou individuální hodnotovou orientaci.

Kohoutek⁶ charakterizuje *hodnotovou orientaci* jako souhrn názorů a postojů k různým kvalitám skutečnosti, které pro člověka představují určité hodnoty. Hodnotová orientace je také vyjádřením smyslu jednání a uskutečňuje se volbou možných cílů a prostředků vedoucích k jejich dosažení. Podle výše uvedených kritérií je také možné vytvořit určité typologie hodnotových orientací. Jednou z těch, jež bývá často uváděna, je typologie Edvarda Sprangera, již zmiňuje Kohoutek⁷, která rozlišuje následující typy:

- 1) **teoretický**, jehož cílem je hledání pravdy, hodnotou je **poznání**
- 2) **ekonomický**, jehož cílem je sebezáchova, hodnotou je **užitečnost**
- 3) **estetický**, jehož cílem je hledání harmonie, hodnotou je **krása**
- 4) **sociální**, jehož cílem je konání dobra, hodnotou je **láska**
- 5) **politický**, jehož cílem je ovládání druhých, hodnotou je **moc**
- 6) **náboženský**, jehož cílem je sebepřesah, hodnotou je **jednota s bohem**.

O hodnotách a hodnotové orientaci nehovoříme jen v souvislosti s člověkem jako jednotlivcem. Již Aristoteles vyslovil myšlenku, že člověk je *zoon politicon* tj. tvor společenský. Proto je pro něj charakteristická tendence vytvářet určité sociální skupiny, společnosti a další společenství uspořádaná podle nejrůznějších kritérií. Proto také můžeme hovořit o hodnotách typických pro určitou sociální skupinu popřípadě pro celou společnost. Hodnotové systémy ať už u jednotlivce, či u sociální skupiny nebo i ty

⁶ Kohoutek, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 1998. s. 61-62. ISBN 80-7204-0642-2

společenské nejsou samozřejmě statické, ale naopak dynamické a jsou ve vzájemné interakci. P.Sak⁸ konstatuje, že: "**Hodnoty zauímají významné místo v motivační struktuře člověka a v jeho chování. Existuje složitý a zprostředkovaný vztah mezi společnostmi a jejím vývojem a složkami osobnosti člověka. Společenské podmínky, působící na člověka prostřednictvím jeho sociálního pole, hodnotový systém a chování jedince jsou v dynamické rovnováze**".

1.2 Druhy hodnot

Již jsem se v předchozích úvahách zmínil o tom, že každý z nás upřednostňuje jiné hodnoty a to nejen v průběhu svého života, ale především se jimi vymezuje ve vztahu k jiným jedincům živočišného druhu *Homo sapiens sapiens*. Hodnoty, které uznáváme, a jichž si někdy považujeme i více než vlastního života, můžeme členit různým způsobem. Záleží vždy na úhlu pohledu, jímž se na ně díváme, a podle něhož je posuzujeme. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*⁹ rozlišuje hodnoty:

- a) **ekonomické** (užitná hodnota, směnná hodnota)
- b) **sociálně politické** (spravedlnost, nespravedlnost)
- c) **morální** (dobro, zlo)
- d) **estetické** (krásné, ošklivé).

Jiné dělení uvádí Kučerová¹⁰, jejíž členění je následující:

1. přírodní:

- a) *hodnoty vitální, životní*, odpovídají potřebám přírodní podmíněnosti a existence (přírodní podmínky zdraví, zdatnosti, svěžesti, tělesného blaha a uspokojení smyslů).
- b) *hodnoty sociální*, vyplývající z přírodou daného vztahu člověka k druhým lidem a k sobě samému mezi nimi (mezilidské vztahy a city).

⁷ Kohoutek, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 1998. s. 61-62. ISBN 80-7204-0642-2

⁸ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda servis, 2004. s.7. ISBN 80-86320-33-2

⁹ Kolektiv autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. I. díl, A-I. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. s. 822

¹⁰ Kučerová, S. *Člověk, hodnoty, výchova*. 1. vyd. Prešov: ManaCon, 1996. s. 72-73. ISBN 80-85668-34-3

2. civilizační:

jsou podmínkou i výsledkem společenské organizace, komunikace, výroby a směny společenského akumulovaného poznání (řeč, písmo, věda etc.).

3. duchovní :

které se ve společnosti objevují jako kultura v užším slova smyslu a subjektivují jako lidská osobnost a její niterné bohatství (morálka, mravnost, umění, náboženství).

Nakonečný¹¹ pojednává o otázce klasifikace hodnot z pohledu jejich základního rozdělení na hodnoty obecné a instrumentální:

a) obecné - vyjadřují obecně smysl života (svoboda, štěstí, moudrost)

b) instrumentální - jsou ty, pomocí nichž se smysl života a obecné hodnoty naplňují.

Dále pak uvádí taxonomii hodnot, kterou provedl M. Roekach, jenž rozlišuje celkem osmnáct cílových (obecných) a stejný počet instrumentálních hodnot. Jejich přehled je uveden v tabulce :

Cílové hodnoty:	Instrumentální hodnoty:
pohodlný život	ambice (cíle, aspirace)
vzrušující život	tolerance (otevřenost)
pocit, že bylo něčeho dosaženo	kompetence (schopnost, účinnost)
svět v míru	radost (lehké srdce, účinnost)
rovnost	čistota (pořádný, milý)
jistota pro rodinu	odvaha (stát za přesvědčením)
svoboda	shovívavost (promíjet jiným)
štěstí	pomoc (starat se o blaho druhých)
vnitřní harmonie	čestnost (upřímnost, pravdivost)
zralá láska	fantazie (smělost, tvořivost)
národní jistota	nezávislost (soběstačnost)
příjemnost	intelekt (inteligentní, reflexivní)
spasení	logický (konzistentní, racionální)
sebeúcta	milující (něžný, oddaný)
společenské uznání	poslušný (vědomý povinnosti)
pravé přátelství	zdvořilý (dobře vychovaný)
moudrost	odpovědný (spolehlivý)
	ovládající se (zdrženlivý).

Toto rozdělení se mi však zdá být poněkud méně srozumitelné.

¹¹ Nakonečný, M. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. s. 139-142. ISBN 80-200-0690-7

Další možný způsob rozlišení hodnot uvádí autoři *Základů pedagogiky volného času* Vážanský a Smékal¹², kteří je dělí na:

	POVINNOST AKCEPTACE	ROZVOJ SEBE SAMA
zřetel ke společnosti společnosti	disciplína poslušnost výkon pořádek plnění povinností věrnost podřízenost pracovitost skromnost	idealistická kritika společnosti: emancipace (od autorit) přímé jednání rovnost demokracie participace autonomie
zřetel k individuálnímu Já	sebeovládání přesnost ochota přizpůsobení poddajnost zdrženlivost	dosažení blaženosti: požitek dobrodružství napětí změna rozvoj emocionálních potřeb individualismus: kreativita bezprostřednost seberealizace volnost samostatnost

Z uvedeného přehledu je vidět existence dvou rozdílných skupin hodnot. Na straně jedné zahrnuje **hodnoty povinnosti a akceptace** na druhé straně obsahuje **hodnoty rozvoje vlastní osobnosti**. Obě skupiny jsou pak pojaty buď se zřetelem ke společnosti,

anebo se zřetelem k individuálnímu Já. Je zde taktéž konstatováno, že hodnoty rozvoje vlastní osobnosti se jeví jako hlavní nositelé aktuálních hodnotových změn a převládá trend jejich vzestupu na úkor hodnot povinnosti a akceptace.

V závěru části věnované jednotlivým druhům hodnot bych chtěl uvést ještě jedno zajímavé rozdělení a to z pohledu R. Kohoutka¹³, jež je následující:

- a) **hodnoty autotelické** - jsou ty, které jsou zaměřené pouze na vlastní osobu
- b) **hodnoty heterotelické** - zaměřené na ostatní lidi a jejich blaho
- c) **hodnoty hypertelické** - nadosobní.

Ve své knize se také Kohoutek zmiňuje o třídění hodnot, jaké provedl Viktor Frankl, jenž je chápe tak, že jejich uskutečňováním se naplňují některé lidské potřeby, např. potřeba životního stylu etc. Naznačené dělení je následující:

1. **hodnoty tvůrčí** - patří sem zejména práce, ať už jí vytváříme **hodnoty materiální** (výrobky, stavby) nebo **hodnoty duchovní** (odborné publikace, umělecká díla).
2. **hodnoty zážitkové** - patří sem prožívání (při četbě, při vnímání lásky atd).
3. **hodnoty postojové** - uplatňují se zejména ve vztahu k utrpení, např. při bolestivých onemocněních. Tyto hodnoty člověk uskutečňuje tím, že nevyhnutelné utrpení trpělivě snáší.
4. **hodnoty náboženské** - jež mají velký význam pro věřící osoby a vycházejí z víry ve vyšší moc a posmrtný život.

Naznačený výčet způsobů členění hodnot samozřejmě ani zdaleka není úplný. Bylo by jistě možné přistupovat k němu ještě i z jiných hledisek. To, co je však podstatné, je, že každý člověk si vytváří svůj vlastní hierarchicky uspořádaný hodnotový systém, který v jeho životní orientaci hraje velmi významnou roli. Ztráta nebo někdy i změna hodnot může za určitých okolností vést i k onemocnění, či duševním poruchám, ba dokonce v některých nejzávažnějších případech i k suicidálním, sebevražedným tendencím. To se nezřídka stává tehdy, jestliže člověk ztratí hodnotu, již pro sebe považuje za základní, ba přímo existenční (ztráta smyslového orgánu, milého člověka).

¹² Vážanský, M., Smékal, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995. s. 41. ISBN 80-901737-9-9

¹³ Kohoutek, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 1998. s. 63. ISBN 80-7204-064-2

1.3 Etika a mravní jednání

Název etika je odvozen od řeckého slova *ethos* - mrav a *Ilustrovaný encyklopedický slovník*¹⁴ ji definuje jako teorii morálky, filozofickou vědu o mravnosti jako stránce společenského života, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání. Jaroslav Hladík¹⁵ ve své knize *Společenské vědy v kostce pro střední školy za předmět etiky* označuje *mravní jevy*, jejich vznik a vývoj, současný stav a další vývojové tendence. Základní otázkou, jež podle něj řeší, je pojem mravního dobra, hledání podstaty mravních norem a snaží se také odpovědět na hlavní etické problémy. Mravnost jako celek zahrnuje:

- a) **mravní jednání** - chování, zvyky jednotlivců i skupin - **objektivní stránka** etiky
- b) **mravní vědomí** - cítění a přesvědčení - **subjektivní stránka** etiky
- c) **mravní cíle** - ideje, kodexy mravních hodnot a norem - **teoretická stránka** etiky.

Myslím, že se dá bez nadsázky říci, že morálka a s ní spojené mravní jevy existují od doby, co se na naší planetě objevil člověk jako živočišný druh, i když na úrovni vědecké teorie byla samozřejmě formulována mnohem později. Táhne se lidskými dějinami doslova jako červená nit, je s nimi úzce spojena a v jejich průběhu se také různě mění. Jiná morální pravidla jistě platila v prvobytně-pospolné společnosti, kdy bylo celkem normální, že se v boji o přežití lidé navzájem zabíjeli, ba dokonce bylo pojídáno lidské maso, neboť se věřilo, že tak přechází síla a odvaha poraženého na vítěze. Jinou morálku měly takové vyspělé kultury a civilizace, za něž bezpochyby pokládáme Řeky a Římany. Zde na jedné straně byl ideálem *calocaghatia* - všestranně harmonicky rozvinutý člověk, na straně druhé se za zcela normální považovalo vlastnit lidskou bytost - otroka, jenž byl považován za věc. V období středověku byla určujícím faktorem a také strážcem toho, co je mravné, především církev (v Evropě hrála hlavní roli církev římskokatolická), jež na první místo kladla víru v jednoho Boha a z toho se odvíjející svátost manželskou vyjádřenou slovy: **Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj**".

¹⁴ Kolektiv autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. I. díl, A-I. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. s. 605

¹⁵ Hladík, J. *Společenské vědy v kostce pro střední školy*. Dotisk 2. vyd. Havlíčkův brod: Fragment, 2002. s. 83. ISBN 80-7200-334-8

A tak bychom mohli pokračovat dále až do dnešních dnů, kdy hlavně v naší společnosti má někdy člověk pocit, že za mravné a tudíž dovolené je považováno vše, co přináší prospěch a užitek pro daného jednotlivce bez ohledu na ostatní a v podstatě je úplně jedno jakou cestou se k vytyčenému cíli dostane. Bohužel tímto postojem se pohříchu prezentuje mladá generace, i když je nutno přiznat, že se jí takových vzorů dostává téměř ze všech oblastí společenského života ať už je to kultura, či sport, ale prim samozřejmě hraje politická sféra.

Morálka a její pravidla se jistě nemění jen ve vztahu k historii, ale mají svá specifika i z hlediska geografické polohy. I zde se dá uvést celá řada příkladů. Některé eskymácké kmeny považují za zcela morální, jestliže hostitel společně s nabídkou noclehu nabídne i svou manželku. Naproti tomu se i v 21. století můžeme u některých primitivních kmenů v Africe setkat s projevy kanibalismu, protože zde nadále přetrvává víra, že pozřením částí jiného člověka přejde síla a kladné vlastnosti na jejich konzumenta. Někdy téměř nepřekročitelné bariéry staví otázka etiky ve vztahu k jednotlivým náboženstvím. Tak jako pravověrný muslim nikdy nepozře maso z vepře, neb je nečisté, stejně tak je pro stoupence hinduistického náboženství nepřijatelné jíst maso z posvátné krávy. Konec konců i u nás je například pro určitou část občanů nepřijatelné soužití dvou jedinců stejného pohlaví a v homosexualitě vidí stále ještě určitou nemoc. A už vůbec je pro ně nemyslitelné, aby tzv. registrované partnerství mělo obdobné postavení jako svazek rodinný. I zde vidíme, že co jedni považují za normální a tedy i mravné, je pro druhé věc zhola odporující dobrým mravům, považují to za zvrhlé neřku-li trestuhodné. Podobných rozdílů by se určitě dalo najít mnohem více.

Podíváme-li se na etiku a věci s ní související právě výše naznačenou optikou, lze konstatovat, že *morálku* je možné také pojmut jako *souhrn určitých pravidel, příkazů nebo zákazů, jimiž by se lidé měli řídit*. A jak dále uvádí Hladík¹⁶ **"záleží na tom, zda tato pravidla chápeme nábožensky, pak jsou dána od Boha a jsou nezměnitelná, anebo je chápeme ateisticky, pak jsou mravní zásady výtvorem lidí a sami lidé tyto zásady mění podle toho, jak se mění způsob jejich života"**.

Svůj vztah a názory na morálku a na to, co je mravné a co nikoliv, vyjádřil ve svém

¹⁶ Hladík, J. *Společenské vědy v kostce pro střední školy*. Dotisk 2. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2002. s. 83. ISBN 80-7200-334-8

díle i filozof a první československý prezident T.G. Masaryk a to v *Ideálech humanitních*¹⁷, kde říká, že: **"Mravnost, to je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve styku s bližním."** A dále pak tuto myšlenku rozvíjí: **"Především nic nového, nýbrž staré uznané pravidlo je základem moderní mravnosti: "Miluj bližního svého jako sebe samého"! Kdo je bližním? Mluvíme o ideálu humanitním, přijímám tento ideál. Má pro nás smysl dvojí: Předně ideál člověckosti, být člověkem. Za druhé: Ohled na člověčenstvo v nejširším rozsahu"**. Masaryk pak vysvětluje, že tím nemyslí, že bychom měli mít všechny lidi stejně rádi, ale naopak, že je nutné ve vztazích k nim diferencovat. Tuto myšlenku následovně konkretizuje slovy: **"Mravnost je založena na citu. Ale není každý cit pravý, pěkný, a protože mravnost na citu je založena, neodporuje proto rozumu. Hledejme vzdělání, právě proto, že cit je slepý, musíme citu svítit rozumem. Vzdělání hledejme praktické, ale také všeobecné a filozofické. Dnes zejména je také třeba vzdělání historického, politického. Nedělejme rozdíl mezi politikou a mravností"**. A právě ke vztahu mravnosti a politiky se T.G. Masaryk vyjadřuje i v jednom z děl Karla Čapka¹⁸ a říká o něm, že: **"Všechna rozumná a poctivá politika je provádění a upevňování humanity uvnitř i navenek, politiku jako vše, co děláme nutno důsledně podřizovat zákonům etickým"**. Co tím Masaryk myslí, sděluje v dalších úvahách: **"Mluví-li o mravnosti v politice, myslím především na politickou taktiku a na celou administrativu, právě politická praxe musí být mravná - ovšem i politický program podléhá etice"**. Myslím, že výše zmíněné úvahy neztratily nic na svém významu ani pro současnou politickou garnituru, ba právě naopak, jeví se jako velmi aktuální i dnes.

1.4 Hodnotový a mravní kodex

Protože každý z nás je svým způsobem originál, což znamená, že se od sebe lišíme

¹⁷ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. s. 55-62. ISBN 80-7023-036-3

¹⁸ Čapek, K. *Hovory s T.G. Masarykem*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. s. 306. ISBN 80-202-0170-X

navzájem nejen svým fyzickým vzhledem, ale že jsme individualitou především svou psychikou, svým jedinečným vnímáním světa. V důsledku toho hodnotíme věci a jevy kolem sebe určitým, pro sebe charakteristickým, způsobem a podle toho k nim také zaujímáme stanovisko. Výsledkem takového procesu je stanovení konkrétních hodnot, jimž se navzájem odlišujeme, a z nichž si vytváříme svůj vlastní hierarchicky uspořádaný systém. Co je pro jednoho hlavní, důležité, na čem lpí, může být naopak pro jiného nepodstatné, ba dokonce stojí na okraji jeho zájmu. Z tohoto pohledu je jasné, že systém hodnot u jednotlivce může být, ale taktéž nemusí, v souladu s hodnotami, jež uznává určitá sociální skupina, či celá společnost. Ty také disponují mechanismy, jimiž jsou schopny si uznání svých hodnot vynutit (morálka, právo). Vnější výrazem vztahu člověka ke společensky určované hodnotové stupnici je jeho chování, jež je právě srovnáváno a porovnáváno s morálními pravidly dané společnosti. J. Hladík¹⁹ uvádí, že morálku každé společnosti tvoří:

1. **morální normy** - souhrn mravních zásad společnosti (desatero božích přikázání)
2. **morální vztahy** - morální stav společnosti.

S. Kučerová²⁰ v návaznosti na předchozí tvrzení konstatuje, že každé historické období, každá epocha má svou soustavu obecně uznávaných a vyžadovaných způsobů chování a hodnocení. **"Mluvíme o kodexu mravních norem, který jako prostředek formování vztahů a vlastností člověka, je odrazem i výrazem, podmínkou i výsledkem daného způsobu života. Každá morální soustava je pochopitelná jen ve svém historickém kontextu, se zřetelem k místu, času, konkrétním podmínkám, potřebám a možnostem lidské existence"**. Položme si nyní otázku. Co je to tedy onen *mravní kodex*, jenž je zmiňován v předchozích řádcích. Odpověď nám může dát i *Ilustrovaný encyklopedický slovník*²¹, který *kodex* pojímá jako *souhrn morálních norem, regulujících chování lidí určité společnosti formou obecných příkazů a zákazů, vyjadřujících morální vědomí té které společnosti*. Myslím, že je to dosti výstižně řečeno.

V historii lidstva je snad takovým nejznámějším a asi i nejpoužívanějším kodexem

¹⁹ Hladík, J. *Společenské vědy v kostce pro střední školy*. Dotisk 2. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2002. s. 83. ISBN 80-7200-334-8

²⁰ Kučerová, S. *Člověk, hodnoty, výchova*. 1. vyd. Prešov: ManaCon, 1996. s. 91. ISBN 80-85668-34-3

desatero Božích přikázání, jež prý vyslechl Mojžíš za bouře na vrcholu hory Sinaj a vyryl je jako zákon do kamene. Ve zkrácené formě zní²²:

1. **Nebudeš mítí bohů jiných přede mnou.**
2. **Neučiniš sobě rytiny ani jiného podobenství těch věcí, kteréž jsou na nebi svrchu, ani těch, které jsou na zemi dole, ani těch kteréž u vodách pod zemí. Nebudeš se jim klaněti ani jich ctíti atd.**
3. **Nevezmeš jméno Hospodina Boha svého nadarmo, neboť nenechá bez pomsty toho Hospodin, kdož by bral jméno jeho nadarmo.**
4. **Pomni na den sobotní, abys jej světil. Šest dní pracovati budeš a dělati dílo své, ale dne sedmého odpočinutí jest Hospodina Boha tvého atd.**
5. **Cti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi, kterouž Hospodin tvůj dá tobě.**
6. **Nezabiješ.**
7. **Nesesmilníš.**
8. **Nepokradeš.**
9. **Nepromluvíš proti bližnímu svému křivého svědectví.**
10. **Nepožádáš domu bližního svého, aniž požádáš manželky bližního svého, ani služebníka jeho, ani děvečky jeho, ani vola jeho, ani osla jeho, ani cožkoli jest bližního tvého.**

Věřicím se *Desatero*... po staletí jevílo a některým jistě jeví dodnes jako absolutně platné, neměnné a věčné. Avšak i ono byl zformulováno za určitých společenských podmínek a viděno touto optikou v kontextu s dalšími biblickými záznamy se přeci jen jeví být historicky podmíněným a tudíž i relativním.

Příkladem morálního kodexu, jenž vypovídá hodně o době svého vzniku a též o období své platnosti může být i *Sedmero rytířský ctností*²³, jež museli naplňovat ve svém životě po dovršení věku jedenadvaceti let příslušníci mužského rodu poté, co byli pasováni při slavnostním obřadu z panošů na rytíře. Hlubší vzdělání včetně psaní a čtení se považovalo nejen za zbytečné, ale přímo za neslučitelné s hodností rytíře.

²¹ Kolektiv autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. II. díl, J-Při. 1. vyd. Praha: academia, 1981. S.

²² Kučerová, S. *Člověk, hodnoty, výchovy*. 1. vyd. Prešov: ManaCon, 1996. s. 92. ISBN 80-85668-34-3

²³ Štverák, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. s. 62.

Sedmero... bylo tvořeno následujícími ctnostmi, které byly rozděleny na:

- a) tělesné** - jízda na koni, plavání, střelba z luku, zápas a lov
- b) intelektuální** - hra v šachy, skládání básní.

Prototypem etického kodexu dvacátého století, donedávna platného i u nás, je *Morální kodex budovatele komunismu*²⁴, jenž byl přijat 22. Sjezdem KSSS v roce 1961. Jeho obsahem byly kupříkladu i tyto zásady:

- **oddanost věci komunismu, láska k socialistické vlasti a socialistickým zemím**
- **svědomitá práce pro společnost: "Kdo nepracuje, ať nejí".**
- **kolektivismus a soudružská vzájemná pomoc: "Jeden za všechny, všichni za jednoho".**
- **humánní vztahy a vzájemná úcta mezi lidmi: "Člověk člověku přítelem, soudruhem, bratrem".**
- **poctivost a pravdivost, mravní čistota, prostota a skromnost ve veřejném i osobním životě**
- **přátelství a bratrství všech národů SSSR, nesmiřitelnost k národnostní, rasové nenávisti**
- **nesmiřitelnost k nepřítelům komunismu, míru a svobody národů...**

Což o to, některé myšlenky jsou velmi krásné, bohužel realita jejich naplňování byla jiná a mnohé z nich zůstaly jen prázdnými hesly a proklamacemi.

Z výše uvedených příkladů kodexů, u nichž bychom mohli hovořit o tom, že měli celospolečenskou platnost, alespoň v konkrétní historické etapě a ze znalosti historických reálií, je možné posoudit, nakolik byla morální pravidla v nich obsažená, skutečně dodržována.

Ještě bych se chtěl zmínit o termínech "*etický kodex*" či "*profesní etika*", které se zejména v současné době staly velmi frekventovanými až módními. V některých případech se nabízí dokonce otázka, zda se nejedná o pouhé seznamy pracovních povinností (kodex zaměstnance banky). Jako podstatné se mi jeví, že své opodstatnění má profesní etický kodex u povolání, u nichž se dá hovořit o etice povinnosti, což znamená, že jsou jím charakterizovány především profese, jejichž výkon se dotýká

²⁴ Ourada, K. *Základy pedagogiky*. Skripta. Brno: IMS, 2003. s. 126-127

nejzákladnějších hodnot lidského života (život sám o sobě, zdraví, svoboda). Jako příklad by se dal uvést etický kodex lékaře, soudce, policisty nebo i duchovního.

Etický kodex lékaře²⁵, jenž vychází z téměř dva a půl tisíce let staré Hippokratovy přísahy má zformulován i Česká lékařská komora a je pro všechny její členy závazný. V účinnosti je od 1.1. 1996. Je v podstatě rozdělen na pět částí, podle toho, na kterou oblast vztahů je zaměřen. (*obecné zásady, lékař a výkon povolání, lékař a nemocný, vztahy mezi lékaři, lékař a nelékař*). Jako stěžejní se mi jeví tyto zásady:

- **Stavovskou povinností lékaře je péče o zdraví jednotlivce i celé společnosti, v duchu úcty ke každému lidskému životu od jeho počátku až do jeho konce a se všemi ohledy na důstojnost lidského jedince.**
- **Úkolem lékaře je chránit zdraví a život, mírnit utrpení, a to bez ohledu na národnost, rasu, barvu pleti, náboženské vyznání, politickou příslušnost, sociální postavení, sexuální orientaci, věk, rozumovou úroveň a pověst pacienta, či osobní pocity lékaře.**
- **Lékař musí plnit své povinnosti v situacích veřejného ohrožení, při katastrofách přírodní nebo jiné povahy.**
- **Lékař se k nemocnému chová korektně, s pochopením, trpělivostí a nesníží se k hrubému nebo nemravnému jednání. Bere ohled na práva nemocného.**
- **Základem vztahů mezi lékaři je vzájemně čestné a společensky korektní chování spolu s kritickou náročností, respektováním kompetence, a přiznáním práva na odlišný názor.**

Naproti tomu etické kodexy policie jsou formulovány až ve dvacátém století a skutečně aktuálními se stávají až v poslední době. Na rozdíl od lékařů nemají policisté jeden dokument, v němž by měli shrnuty všechny etické zásady své profese. Mají je stanoveny jednak ve služebních předpisech, ale také v "*Deklaraci o policii*"²⁶, přijaté rezolucí Rady Evropy č. 690/1979, kde je uvedeno, že:

- **Být policistou znamená sloužit společnosti a jednotlivcům při ochraně jejich práv a svobod, při zachování jejich rovnosti a spravedlnosti.**
- **Chovat se zdvořile a ohleduplně, vystupovat důstojně a taktně.**

²⁵ <http://www.lkcr.cz>

²⁶ <http://www.mvcr.cz>

- **Předcházet použití síly, pokud jí užije tak jen zákonným způsobem, přiměřeně, humánně.**
- **Dbá na svoji pověst a bezúhonnost, jeho postavení ve společnosti mu nesmí přinést žádné neoprávněné výhody.**
- **Je odpovědný za profesionální výkon svých povinností.**
- **Zachovává mlčenlivost o soukromých a důvěrných informacích.**

Etické kodexy lékaře a policisty jsem jako příklad uvedl zcela záměrně, neboť se mi obě povolání jeví v současné době jako velmi exponovaná a veřejnost s nimi také přichází poměrně často do styku.

2. Vliv sociálního prostředí na hodnotový systém dospívajících

Existuje mnoho definic osobnosti, v různých vědách má tento pojem různý význam. Z psychologického hlediska se *osobnost* chápe jako *jednota biologických, psychologických a sociálních aspektů*. Každý člověk je tedy díky svým fyzickým zvláštnostem a duševním vlastnostem a schopnostem nejen jedinečnou a neopakovatelnou bytostí, ale současně je jeho osobnost utvářena ve vztazích mezi lidmi a ve společnosti, v nichž se také projevuje. Osobnost samozřejmě není hotova při narození, ale formuje se v procesech sociálního učení, socializace a výchovy tedy během svého individuálního ontogenetického vývoje. Ten má samozřejmě své zákonitosti a svá specifika, týkající se jednotlivých věkových období, na něž lidský život člení vědecká disciplína vývojové psychologie.

2.1 Charakteristika psychického a mravního vývoje (adolescence)

Mládež ve věku 14-ti až 18-ti let bývá z hlediska vývojové psychologie zařazována do končícího období puberty, avšak z větší části do doby dospívání (adolescence), jež je zpravidla vymezena věkem 15 až 20 let. Výše uvedená kritéria samozřejmě platí spíše jako jakýsi aritmetický průměr a nedají se až tak exaktně brát v úvahu vzhledem ke konkrétnímu vývoji určitého jedince. Toto vývojové období má také své zvláštnosti a charakteristiky a to jak po stránce fyzické, tak zejména v oblasti psychiky. Různí psychologové rovněž, podle toho na jakou stránku vývoje se zaměřují, také životní etapu dospívání různě popisují.

Kohoutek²⁷ uvádí například členění vývojových stadií podle Eriksona, pro něhož je vodítkem řešení určitého typu konfliktu v každém z daných období. Teprve po vyřešení odpovídajícího dilematu je jedinec schopen se dále vyvíjet. V adolescenci tak podle něj řeší otázku *identity proti konfuzi (napodobování) rolí* a charakterizuje ji slovy: "**V žádném jiném stadiu životního cyklu... nejsou si tak těsně blízké příslib objevení**

²⁷ Kohoutek, R. *Vývojová psychologie*. Učební texty. Brno: IMS, 2003. s. 8-11

sebe samého a hrozba ztráty sebe samého".

Jiné hodnocení nabízí J. Piaget²⁸, jenž se soustředil na *kognitivní vývoj* a z tohoto pohledu hovoří o *stadiu formálních operací*, jež popisuje jako fázi, kdy je jedinec schopen abstraktního myšlení, metodického postupu, vytváření hypotéz, ale je také nerozhodný a má k věcem ambivalentní přístup.

Kohoutek²⁹ podrobněji vystihuje dospívající osobnost tak, že u ní již ustupuje labilita sebehodnocení, sklony k přílišnému sebepřeceňování i sebepodceňování, stabilizuje se sebedůvěra a sebevědomí, adolescent je již schopen odhadnout meze svých schopností a osobní hodnoty jiných lidí. Co je však pro toto období velmi typické, je zvýšeně kritický přístup k rodičům, to na jedné straně, ale na druhé straně již také uvědomělé přejímání a vytváření si určité soustavy hodnot. Mladý člověk je na konci tohoto období v optimálním případě samostatně myslícím a zodpovědným, tj. je zralý k založení rodiny. Osvojuje si přípravu na určité povolání, dotváří si obraz sebe sama a pojetí sebevýchovy.

Pokud se týká mravního vývoje v uvažovaném věku, nelze zde nezpomenout *teorii morálního vývoje* L. Kohlberga³⁰, jenž ho dělí na tři fáze"

- a) fáze prekonvenční** (1. a 2. stupeň)
- b) fáze konvenční** (3. a 4. stupeň)
- c) fáze post konvenční** (5. a 6. stupeň)

A právě poslední, z výše uvedených fází, je popisována tak, že většina hodnot se jeví jako relativní, přesto je dobré, je v rámci společenské smlouvy dodržovat. Některé hodnoty (život, svoboda), ale relativní nejsou a musí se chránit bez ohledu na názor většiny. Vyznačuje se také zaměřením na obecné etické principy - dobré je dodržování svobodně zvolených principů (obecná spravedlnost, rovnost lidských práv, lidská důstojnost). Současně je však konstatováno, že ne každý jedinec zcela samozřejmě dosáhne fáze post konvenčního vývoje, mnohdy ani ne v dospělosti.

P. Říčan³¹ považuje adolescenta v oblasti morálky za absolutistu, který sice chápe, že člověk může podřídit celý život správnému a obecně prospěšnému jednání, jež se pro

²⁸ Kohoutek, R. *Vývojová psychologie*. Učební texty. Brno: IMS, 2003. s. 11-12.

²⁹ Kohoutek, R. *Vývojová psychologie*. Učební texty. Brno: IMS, 2003. s. 70-73.

³⁰ Kohoutek, R. *Vývojová psychologie*. Učební texty. Brno: IMS, 2003. s. 13.

něho stává nejvyšší normou a dokonce ústředním osobním zájmem. A také, že podle absolutních norem, podle nichž sám nedovede žít, soudí přísně společnost, především rodiče, samozřejmě i učitele nebo lékaře - je pro něj typické, že se nezastaví před žádnou autoritou. **"Stává se fanatikem pravdy, asketou čistoty, reformátorem lidstva"**. A tak má mravní vývoj dospívání jistě svá vážná nebezpečí. Když adolescent pozná neuskutečnitelnost svých absolutních ideálů, může se - podle zákona **"všechno nebo nic"**, typického pro mentalitu dospívajícího - zlomit a hledat cestu v bezohledném egoismu.

Právě pro výše popsané důvody se při působení na jedince ve věkové kategorii, , již se zabývám, jeví mnohem účinnější vést s ním pokud možno dialog, nežli se omezit na pouhé plané mentorování.

2.2 Rodina a její působení

Ve společenských vědách a z nich především v sociální psychologii a sociologii je poměrně frekventovaným pojmem *sociální skupina*. A.Sekot³² ji označuje jako *určité množství osob - nejméně tři - spojených systémem vztahů regulovaných institucemi, osvojující si společné hodnoty a vyznačující se určitým principem odlišnosti*. Jejich základní dělení provádí ze dvou hledisek. A to buď podle velikosti, rozlišuje malé a velké, anebo z pohledu povahy existujících skupinových vazeb, pak jsou primární nebo sekundární.

Kohoutek³³ uvádí pojem *společenská skupina*, ji chápe jako *celek dvou nebo více osob, které jsou ve vzájemných, více či méně soudržných, formálních nebo neformálních vztazích a interakcích*. Tato skupina má vlastní systém vazeb, hodnot, cílů a norem regulujících chování jednotlivých členů. Základní členění používá shodné se Sekotem.

Podle výše naznačeného způsobu rozlišení, lze *rodinu* z hlediska velikosti považovat za *sociální skupinu malou* a podle povahy existujících skupinových vazeb za *primární*.

³¹ Říčan, P. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. s. 224-227.

³² Sekot, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002. s. 47-48. ISBN 80-7315-021-2

³³ Kohoutek, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM, s.r.o., 1998. ISBN 80-7204-064-2

To znamená, že se vyznačuje malým počtem členů (do dvaceti) a je pro ni typická bezprostřednost vztahů *"tváří v tvář"* a princip podpory a spolupráce.

Kraus³⁴ považuje *rodinu* za *institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby* nebo také jinak, že je to *systémový celek, který je schopný reprodukce svých základních podmínek*. Přičemž za výchozí znak každé rodiny je pokládána existence nejméně jednoho dítěte bez zřetele na jeho věk. Svou roli při formování a utváření hodnot a základů mravní výchovy plní rodina prostřednictvím svých funkcí jež jsou:

- a) **biologicko-reprodukční**
- b) **sociálně ekonomická**
- c) **socializačně výchovná**
- d) **sociálně psychologické podpory**
- e) **citová**

Významná je v tomto ohledu zejména funkce socializačně výchovná, neboť právě v procesu socializace se dítě (dospívající) učí, přizpůsobovat se sociálnímu životu a osvojovat si základní návyky a způsoby chování vyžadované společností, včetně hodnotových orientací a vzorů.

Co je tedy typické pro období dospívání ve vztahu jedince a jeho rodiny (rodičů)? Z. Matějček³⁵ konstatuje, že: **"Generace rodičů je na vrcholu tvořivých sil nebo už je mírně překročila. Mnoho vytvořila a váží si tedy práce a hodnot, které prací vznikají. Pro mladé lidi, při jejich zaměření do budoucna, je však zpravidla větší hodnotou to, co teprve má být vytvořeno a k čemu je třeba něco starého zbourat"**. Z toho pak následovně logicky vyplývá, že: **Míra konfliktů je dána tím, jak dalece generace rodičů dává generaci svých dorůstajících dětí možnost ne uchovávat a opatrovat, co bylo stvořeno, ale hledat nové, angažovat se pro nové, tvořit nové"**.

Určitý návod, jakým způsobem má rodič postupovat, tak aby se nechoval jako *"slon v porcelánu"* a svým, byť i dobře míněným úsilím, nenapáchal více škod jako užitku, dává P. Říčan³⁶. Hovoří o tom, že: **"Adolescent nepotřebuje shovívavou blahosklonnost ve stylu "jen si mluv, však z toho vyrosteš, až poznáš život!"**

³⁴ Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 78-84. ISBN 80-7315-004-2

³⁵ Matějček, Z. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: avicenum, 1986. s. 324-328.

³⁶ Říčan, P. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: panorama, 1990. s. 229.

Naopak: potřebuje rodiče, kteří budou proti němu hájit svůj způsob života a své názory, kteří se budou vážně hádat, ano i rozčilovat, protože si nechají adolescentní kritiku "dojít na tělo". A dále pak své myšlenky ještě konkretizuje: **Nejvlastnějším základem výchovy adolescenta totiž je - brát ho vážně. To musí být opravdové, nelze to trvale předstírat. Ostatně - nebrat vážně své adolescentní dítě, znamená klamat sám sebe. Dospívající potřebuje naši kritiku, i když ji špatně snáší".** Současně však dodává: **"Nesmíme si ovšem plést kritiku s řečením, to nepotřebuje a snáší ze všeho nejhůř".** Myslím, že jak slova Z. Matějčka tak i P. Říšana přesně popisují, jakým způsobem by se měli rodiče chovat a jak nejlépe směřovat své výchovné působení ve smyslu utváření a ovlivňování hodnotového a mravního systému svých dospívajících potomků.

Jedním z problémů je také volba vhodného *výchovného stylu*³⁷ v rodině, což znamená *celkový způsob výchovného působení, který je pro danou rodinu dlouhodobě charakteristický*. Pozitivní výchovné působení klade důraz na možnosti rozvoje dítěte podporováním jeho zdravého sebevědomí, podněcováním tvůrčího myšlení a jednání. Vyzvedává také význam životní perspektivy a hodnot lidských vztahů i vzájemné odpovědnosti. Naproti tomu špatné výchovné působení může vést až k dysfunkčnosti rodiny a odtud je jen krůček k sociálně- patologickým jevům, k nimž je adolescentní mládež obzvláště vnímavá. Příklady dysfunkčních rodin uvádí O. Zelinková tyto:

- **přetížená**, nejen pracovně, ale také konflikty (pracoviště, rodina), starosti o nemocné, citové strádání, bytové a ekonomické problémy,
- **ambiciózní**, směřuje k uplatnění osobních ambic rodičů, jejich hodnotová orientace sleduje vlastní kariéru, vysoké materiální úrovni života celé rodiny, rodiče si většinou nepřipouštějí, že jejich děti citově strádají a je velmi obtížné je o tom přesvědčit,
- **perfekcionistická**, rodina požaduje po dítěti vysoké výkony, bez ohledu na jeho možnosti, zájmy a harmonický rozvoj,
- **autoritářská**, vyznačuje se příkazováním, dirigováním, častými tresty, bez ohledu na potřebu dítěte samostatně a spontánně se vyjadřovat, nést odpovědnost,

³⁷ Zelinková, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 1. vyd. Praha: portál, 2001. s. 118-119. ISBN 80-7178-544-X

- **rozmazlující**, tendence za každou cenu dítěti vyhovět, nestavět mu do cesty překážky, silný protekcionismus, popřípadě rodiče zaujímají vůči dítěti postoj podřídivosti,
- **liberální a improvizující**, trpí nedostatkem řádu a programu, dítě trpí přemírou volnosti,
- **odkládající**, výchova je přenechána prarodičům, dalším příbuzným a známým, narušuje tak citové zrání dítěte,
- **disociovaná**, narušeny jsou vnější vztahy (izolovanost nebo konflikty s okolím) nebo vnitřní vztahy mezi členy rodiny oslabení až izolovanost).

Situace je dnes o to složitější, že žijeme ve velmi dynamické době s častými změnami, jimž podléhá samozřejmě i česká společnost. Někteří sociologové dokonce hovoří o krizi rodiny. Jaká tedy je současná rodina, jaké má atributy? Její charakteristiku výmluvně provádí Kraus³⁸ a je následující:

1. **Množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce**, (výchovná).
2. **Oblast zakládání rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu**, (ne manželství).
3. **Snižuje se stabilita rodiny**, (vysoká rozvodovost).
4. **Mění se celková struktura rodiny**, (jednočlenné domácnosti).
5. **Rozvoj antikoncepce a plánovaného rodičovství**.
6. **Prodloužení délky života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí**.
7. **K proměnám dochází v organizaci rodinného cyklu**, (pozdější rodičovství, práce v důchodu).
8. **Zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu**, (je ho méně na děti).
9. **Přibývá dvoukariérových manželství**, (vzdělanost a kvalifikovanost žen roste).

Je jisté, že vlivů, které dnes negativně působí na výchovný vliv rodiny je ještě více, ať už je to dezintegrace rodinného života nebo problémy související s proměnami životního způsobu a kvalitou trávení společného volného času. Stále více rodin vyhledává jeho pasivní prožití v obchodních mega centrech.

³⁸ Kraus, B. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 83-84. ISBN 80-7315-004-2

2.3 Škola a její podíl na formování hodnot

Dosti významnou sociální skupinou, jež se i dnes přestože je to někdy zpochybňováno, podílí na výchově jedince v době jeho dospívání, je škola respektive školní třída a pedagogové. Z pohledu sociální psychologie se ještě stále jedná o skupinu menší, ale na rozdíl od rodiny již sekundární. Právě postavení pedagoga – učitele ve výchovně vzdělávacím procesu, jehož součástí je nejen předávání poznatků, ale také ovlivňování hodnotové orientace a vedení k jednání a chování, jež je v souladu se společenskými mravními normami, velmi výstižně popisuje J.Čáp³⁹. **„Učitel se dostává do konfliktů již proto, že plní náročnou úlohu ve výchově, v socializaci mládeže: jako přestavitel společnosti (a to znamená představitel „těch starých“ generací, jak to často chápou mladí, klade na žáka požadavky, které nejsou vždy mezi žáky populární. Učitel plní tento úkol s přihlédnutím ke specifčnosti dětí a mládeže, podle toho volí specifické prostředky a formy – a někteří příslušníci starší generace v tom mohou spatřovat třeba „příliš měkký“ postup. Tak se učitel dostane do sporu se žáky, jindy s rodiči, někdy obojími“.** Z uvedené citace vyplývá, že se vlastně pedagog ocitá, obrazně řečeno, mezi dvěma mlýnskými kameny. Na jedné straně jsou tu jeho žáci, studenti se svými představami, na straně druhé jsou rodiče, kteří mají také své požadavky. Sladit obojí do harmonického celku za využití školních programů a osnov, vyžaduje určitě nejen mnoho pedagogických zkušeností, ale hlavně citu, taktu a porozumění.

Vedle toho, co již bylo řečeno o postavení učitele v procesu výchovy a vzdělávání mládeže je neméně podstatné, jaký typ vztahu zaujímá ke svým svěřencům (styl práce), jak se k nim chová. Ďurič a Štefanovič⁴⁰ rozlišují následující typy pedagogů:

- a) **Autokratický typ** – má přílišný odstup, chybí anebo je nepatrné zastoupení lidské, rodičovské složky. Převládá ovzduší napětí, podrážděnosti, nervozity, vzdorovitost a konflikty.
- b) **Demokratický typ** – typická je podpora je iniciativy, samostatnosti a osobní

³⁹ Čáp, J. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. s. 308.

⁴⁰ Ďurič, L., Štefanovič, J. a kol. *Psychológia pre učiteľov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. s. 316-317.

odpovědnosti u žáků, minimum zákazů, příkazů a trestů. Málo konfliktů, napětí a frustrací – pokud nastanou – jsou hladce řešeny.

- c) **Liberální typ** – vztah učitele k žákům je velmi uvolnění, nezasahuje příliš do jejich činnosti, málo žákům radí, málo je hodnotí, málo je informuje. Charakteristické je malá aktivita vychovávaných a celkové uvolnění skupiny.
- d) **Logotropický typ** – je zaměřený na výsledky žáků ve svém předmětu, nemívá s nimi žádoucí lidský kontakt, nebere ohled na individuální zvláštnosti jedinců. Je veden snahou, co nejvíce žákům sdělit o svém předmětu a pomáhat jim při plnění úkolů s tím souvisejících.
- e) **Pajdotropický typ** – usiluje o pochopení žáka a jeho vnitřní získání. Vztah je založen na vzájemné důvěře, má k nim až rodičovský vztah.

Z výše nastíněných charakteristik jednotlivých typů jednoznačně vyplývá, že jako nejvhodnější a vlastně takový ideál ve vztahu pedagogického působení na hodnotové a morální kvality dospívajících z řad studentů, se jeví demokrat nejlépe v kombinaci s pajdotropem. Samozřejmě, že zmíněné členění je provedeno spíše z hlediska teoretického a v praxi se čistě vyhraněný typ vyskytuje poměrně zřídka. Myslím, že je to obdobné jako rozdělení osobnostních typů z pohledu temperamentu (sangvinik, cholerik, melancholik, flegmatik).

Podobně jako se mění charakter a funkce dnešní rodiny i školství (české) prožívá nelehké období. Je to doba plná transformačních změn, nových koncepcí a plánů, které bourají po desetiletí platné a zaběhnuté postupy a schémata. Jaké funkce by měla dnešní škola plnit? Na tuto otázku se pokouší dát odpověď ve své publikaci B. Kraus⁴¹. Uvádí a popisuje funkce:

1. **socializační** – klást větší důraz na celkový osobnostní rozvoj s nutností zaměření na rozhodovací procesy a utváření sociálních dovedností, schopností pružně reagovat na rychlé změny života,
2. **pečovatelskou** – zabezpečení podmínek z hlediska zdraví, bezpečnosti, psychické pohody,
3. **rekreační** – její podstata míří mimo vyučovací proces do sféry volného času,

⁴¹ Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 86-88. ISBN 80-7315-004-2

4. **poradenskou** – měla by se týkat nejen dětí a rodičů, ale i učitelů a měla by se týkat jak otázek profesionální orientace, ale i studijních předpokladů, osobnostních zvláštností, diagnostikování schopností a pomoci v řešení prospěchových i výchovných těžkostí,
5. **profesionalizační** – má dopomáhat k zaujetí místa ve světě práce,
6. **selektivní** – škola (stupeň a typ)), jako „výťah“ k určité zaměstnanecké pozici a sociální prestiži.

Míra a kvalita naplňování výše jmenovaných funkcí jednotlivými školami je jistě různá. V určitém ohledu jsou i rozdílné neduhy, se kterými se každá škola potýká. Přesto je mnoho společných problémů, jež trápí české školství jako celek. Je to už zmíněná transformace, která kromě pozitiv, přináší s sebou i celou řadu těžkostí jako je otázka financování školství a sní související tržní chování škol. Je to také velmi ostré konkurenční prostředí zejména mezi školami s nízkým počtem žáků, jichž v důsledku nepříznivého demografického vývoje neustále ubývá. Dochází rovněž k poměrně neobvykle vysoké fluktuaci a proměnám v pedagogických sborech. Tyto, někdy doslova existenční důvody, jsou mnohdy příčinou toho, že existuje méně záznamů o žákovi, ale bohužel i méně zájmu o něho. Většina učitelů a výchovných pracovníků má malou znalost svěřenců, jež má vychovávat, a téměř vůbec žádnou o rodině a prostředí, ve kterém se žáci a studenti pohybují. I přesto nebo snad právě proto by se škola neměla vzdávat šance stát se a být kulturně osvětovým centrem ve své lokalitě, tak, jak tomu bylo kdysi. Je jisté, že se v této oblasti neobejde bez spolupráce nejen s rodiči žáků, ale i s jinými institucemi. Ta může být buď *formální*, splňuje formální potřeby, je nejméně efektivní, nebo *spontánní*, má sice stimulující charakter, ale jedná se spíše o jednotlivé akce, či *systematická* spočívající v soustavné práci a mající největší účinek. Myslím, že při splnění výše naznačených předpokladů, může škola pozitivně a účelně ovlivňovat utváření hodnotového systému a morálního základu svých svěřenců.

2.4 Vrstevnická skupina, její pozitiva a negativa

Jednou z typických charakteristik adolescenční mládeže je, že se tito jedinci orientují

často podle názorů svých vrstevníků a nezdá se podle nich také chová a jedná. Mají rovněž zcela přirozenou potřebu konfrontovat své názory, přesvědčení a postoje s někým, kdo je jim věkově blízký a má podobné smýšlení. Z toho plyne i snaha být členem nějakého seskupení, jež mu svým způsobem dodává určité zázemí a morální podporu hlavně v případech, kdy se mu obojího nedostává z nejrůznějších příčin v rodině. To samozřejmě často vede ke vzniku různých *vrstevnických skupin*. Kraus⁴² o nich říká: „**Jsou to typické primární skupiny, charakterizované bezprostředními kontakty (tváří v tvář), silným pocitem příslušnosti ke skupině (identifikace vyjadřovaná zájmem „my“.** Další jejich vlastností je jejich blízkost z hlediska věku, což je pochopitelné, ale také, což je mnohem důležitější, i názorová, spočívající v jejich souhlasném jednání.

Pokud se týká členění vrstevnických skupin je možné je rozlišovat buď podle velikosti nebo podle jejich složení (sociální, náboženské atd.). Nejpodstatnější, čím se navzájem nejvíce odlišují a co je také vzhledem k hodnocení jejich činnosti nejvýznamnější, jsou cíle a normy, jimiž se řídí. Jejich náplň se může pohybovat na stupnici od velmi pozitivní až po zcela zápornou orientaci (party, gangy).

Partu Kohoutek⁴³ na rozdíl od Krause nechápe jen negativně, ale také v pozitivním slova smyslu a to tak, že: „**Má již pevnou strukturu i organizaci. Normy zde bývají někdy značně přísné a za jejich nedodržení následují tresty. V partě je osobnost člena podřízena obecnějším cílům a hodnotám, které na rozdíl od tlupy mají pozitivní obsah. Parta má kladný vliv na osobnost člena. V partách můžeme pozorovat i tzv. pro sociální chování, které bere v úvahu situaci druhé osoby, její potřeby, zátěže, choroby, ale současně i její přání, touhy, očekávání.** Naproti tomu u negativně laděné party: „**Kde se hovoří o klikách, či tlupách nebo přímo dokonce o gangu. Ty se vyznačují záporným postojem k lidem, usilují o výhody jedině pro členy své podskupiny a často se snaží škodit vedoucímu formální skupiny (kliky). Tlupa (gang) má mnoho styčné body a partou. Liší se však v zaměření činnosti. Má Negativní, asociální polarizaci.** Jejich osobnostní struktura je odlišná. Mají výrazné

⁴² Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 132. ISBN 80-7315-004-2

⁴³ Kohoutek, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM, s.r.o., 1998. s. 44. ISBN 80-7204-064-2

hostilní chování, jsou nepřátelské, agresivní, útočné a zaměřují se na ublížení až zničení druhého. Soustavně také překračují společenské normy a zákony, poškozují majetek. Soudržnost je zpravidla závislá na osobě vůdce, bez jeho přítomnosti se často rozpadá. Z načrtnutých charakteristik lze jednoznačně usoudit, že společnost by apriori neměla hodnotit vznik každé party negativně. Podstatné je jakou daná vrstevnická skupina (parta) vyvíjí činnost, jaký má cíl a zda dodržuje základní společenské normy.

Podstatným znakem ve vztahu k rozlišení vrstevnických skupin je také způsob jejich vzniku tj. *spontánní* (dobrovolný, přirozený)), či *formální* (předem určený a organizovaný). B. Kraus⁴⁴ je srovnává v následujícím přehledu:

SKUPINY NEFORMÁLNÍ	SKUPINY FORMÁLNÍ
Členství je spontánní, vedené emotivní přitažlivostí, dobrovolné.	Členství je dáno vnějšími zásahy, určené.
Dominují vztahy osobních sympatií.	Dominují vztahy organizační.
Členové mají pocit přináležitosti.	Příslušnost ke skupině vyplývá z formálního členství.
Struktura skupiny a její hierarchizace vyrůstá zevnitř života skupiny.	Struktura a hierarchizace je stanovena.
Systém hodnot a norem vychází od jednotlivých členů.	Cíle a normy jsou dány a nerespektují zájmy individuální.
Systém kontroly je dán dohodou.	Systém kontroly respektuje formální sankce.
Řízení skupiny vychází spontánně z individualit (vůdcovské typy).	Řízení skupiny je určeno.

Vrstevnické skupiny mají svůj počátek již v dětském věku v tzv. skupinách hrových, i když samozřejmě ještě nesplňují všechny stanovené atributy. K naplnění všech kritérií dochází v průběhu školní docházky a s postupujícím věkem jejich význam sílí a roste

⁴⁴ Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 133. ISBN 80-7315-004-2

a kulminuje právě v období dospívání. Trend rostoucího významu vrstevnických skupin dokládá i B. Kraus⁴⁵ který konstatuje, že : **"V roce 1989 uvádělo jen 16% středoškoláků, že v případě řešení různých těžkostí a problémů hledají oporu u svých vrstevníků. V roce 1991 už to bylo přes 27% a v roce 1996 dokonce již téměř 40%: téměř trojnásobně více než u rodičů".**

Uvedená fakta nepochybně svědčí o tom, že vrstevnická skupina, ať už ji pojmenujeme jakkoliv, sehrává důležitou roli v socializačním procesu, a proto je její význam ve vztahu k utváření hodnotové hierarchie a mravního profilu dospívajícího jedince neopominutelný a ve značném počtu případů i klíčový. Kvapilová⁴⁶ naznačuje vliv vrstevnických skupin v těchto zaměřeních:

- vytváření povědomí o cílech skupiny, které jsou hodnoceny jako žádoucí,
- hodnocení a výběr prostředků, které jsou přípustné k dosahování těchto cílů,
- schvalování vybraných norem jednání a poskytování motivace jedincům k dosahování uznávaných cílů,
- vytvoření jistého vzoru chování a porovnávání konkrétních projevů s konkrétním vzorem,
- vytvoření souboru norem a sankcí, kterými je postihováno chování jedinců.

Působení vrstevnických skupin je tedy nutné brát v úvahu nejen proto, že uspokojují určité psychické potřeby (zábava, uvolnění) adolescentů, ale hlavně z důvodu potřeb jedinců identifikovat se s jejich normami, čímž se tyto stávají nástrojem sociální kontroly svých členů.

2.5 Masmédia a jejich role

Pro současný vývoj lidské společnosti je typické, že jsou její jednotliví členové nejen příslušníky různě velkých sociálních skupin, avšak také, a to bohužel v čím dál tím větší míře, součástí *masové společnosti*. A. Sekot⁴⁷ ji definuje jako *oblast trhu a idejí*

⁴⁵ Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 132. ISBN 80-7315-004-2

⁴⁶ Kvapilová, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: PF UP, 1996. s. 33.

⁴⁷ Sekot, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002. s. 32. ISBN 80-7315-021-2

*přijímající vnucované hodnoty, jako množinu lidí podléhající masovým vlivům. Je jasné, že taková společnost snadno přijímá mínění masových médií a zaujímá pasivní postoj k názorům autorit. Z toho též vyplývá silící význam medializace prostřednictvím masových komunikačních prostředků (masmédií). Vymezení pojmu *masové (hromadné) komunikační (sdělovací) prostředky* je možno provést různě, záleží, který náhled upřednostníme. Mně se jeví velmi výstižné označení B. Krause⁴⁸, jenž uvádí pojetí Casimirovo, že jsou to *sdělovací (především znakové) systémy, akty a prostředky, pomocí nichž jsou zprávy zakódované v těchto systémech předávány konzumentům - velkému, anonymnímu a heterogennímu souboru adresátů. A. Sekot⁴⁹ za masmédia považuje sdělovací prostředky zabývající se produkcí, reprodukcí a distribucí symbolů důležitých pro společnost.**

Hromadné sdělovací prostředky neprovázejí lidstvo od nepaměti, ba právě naopak vznikly na určitém stupni historického vývoje, který byl podmíněn a dodnes tomu tak je, zvláště technickou vyspělostí lidstva. Z tohoto pohledu můžeme hovořit o:

- **tisku** - patří sem knihy, ale v současné době rozhodující roli hrají noviny a časopisy,
- **rozhlase** - zpravodajské relace, diskusní pořady atd.,
- **televizi** - zpravodajské relace, diskusní pořady, pořady o celebritách atd.,
- **internetu** - možnost výběru z velkého množství informací, takřka neomezené komunikační možnosti (elektronická pošta, chaty).

Jiné možné rozdělení (z hlediska způsobu prezentace) je na masmédia:

- **tištěná** - noviny, časopisy, knihy,
- **elektronická** - rozhlas, televize, video, počítač, internet atd.

V úvahu také přichází pojmut je podle vlastnického vztahu. Pak jsou:

- **veřejná (veřejnoprávní)** - vlastníkem je stát,
- **soukromá (soukromoprávní)** - vlastníkem je soukromá fyzická nebo právnická osoba.

Důsledkem působení masových komunikačních prostředků je vznik *masové kultury*,

⁴⁸ Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. s. 61. ISBN 80-7315-004-2

⁴⁹ Sekot, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002. s. 33. ISBN 80-7315-021-2

kterýžto pojem je dnes chápán poměrně dosti pejorativně a je prakticky synonymem sousloví *vulgární kultura*. A. Sekot⁵⁰ ji výstižně pojmenovává slovy A. Kloskowske, že je to *komplex velmi široce používaných norem a vzorů chování. Nejobecněji se vztahuje na současné sdělování identických nebo obdobných obsahů, vycházejících z malého počtu zdrojů k velkým masám příjemců, jakož i na jednotlivé formy hry a zábavy mas lidí*. Předpokladem možnosti takového sdělování je jednoduitost a standardizace takového sdělení. Masmédia tedy ne jedné straně velmi výrazně přispívají k formování jednoduite masové společnosti projevující se produkty masové kultury, ale na druhé straně současně plní ve společnosti celou řadu pozitivních a v některých případech i nezastupitelných funkcí. Je pochopitelné, že kvalita jejich naplňování současnými hromadnými sdělovacími prostředky v naší společnosti je rozdílná a média se s touto úlohou vyrovnávají tu lépe, tu hůře. U soukromých se setkáváme spíše s tím, že do popředí vystupují hlavně funkce *manipulativní* (vsudypřítomné reklamy, ale bohužel jsou to někdy i publicistické pořady a reportáže), *hédonistická* a *zábavná*. Některé funkce jsou deformovány jako např. *kulturní* (mravními a hodnotovými ideály jsou celebrity z oblasti sportu, filmu, velmi poskromnu z vědy), *hodnotová* a *socializační* (hodnoty jakými jsou úspěch, kariéra, peníze, egoismus jsou prezentovány jako základní a nutné k normálnímu životu). Minimálně je plněna funkce *estetická*, *stimulační* či *výchovná* (viz. pokleslá a přisprostlá úroveň zábavných pořadů, nebo někdy až hyenistická tzv. investigativní žurnalistika). Jen o něco málo lépe jsou na tom veřejnoprávní média, i když i zde je v poslední době patrný příklon ke komercializaci a tendence uvádět myšlenkově sice méně náročná, ale o to většímu počtu diváků a posluchačů srozumitelnější, díla. Za úspěšný je považován pořad, jenž má co největší podíl na tzv. koláči sledovanosti. To vše je podřízeno a konáno v zájmu větší sledovanosti a prodejnosti a tím také většího zisku a lepších ekonomických výsledků.

Velmi podrobně se výčtem funkcí masových komunikačních prostředků a také jejich rozbohem zabývá B. Kraus⁵¹, který rozlišuje čtyři funkce základní (informativní, komunikativní, formativní a rekreativní), jež jsou dále rozčleněny na další subfunkce. Jejich přehled je uveden v následující tabulce:

⁵⁰ Sekot, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002. s. 32. ISBN 80-7315-021-2

⁵¹ Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2002. s. 64-65. ISBN 80-7315-2

FUNKCE MASMÉDIÍ		
Druh funkce		Dominantní rys funkce
A)	Informativní	Poskytování informací, dat a zpráv adresátu
1.	Hodnotová	Reprezentace duchovních hodnot.
2.	Hodnotící	Hodnocení formou a způsobem prezentace.
3.	Kognitivní	Zprostředkování poznání.
4.	Vzdělávací	Rozšiřování obzoru a kultivace osobnosti.
5.	Petrifikační	Uchovávání obrazu světa a doby.
B)	Komunikativní	Spojení a přenos sdělení.
6.	Socializační	Zprostředkovávání zkušeností, názorů a pocitů.
7.	Stimulační	Podněcování senzibility, fantazie a imaginace.
8.	Kulturní	Poznávání a přejímání hodnot a ideálů.
9.	Kompenzační	Uspokojování potřeb osobnostního vyrovnání.
C)	Formativní	Utváření názorů a postojů adresátů.
10.	Humanizační	Zlidšťování a upevňování altruismu.
11.	Výchovná	Utváření, kultivace, vedení a výchova jedince.
12.	Akulturační	Usnadnění adaptace imigrantů.
13.	Estetická	Kultivace vnímání krásy a vztahu ke krásě.
14.	Magická	Překračování do transcendentna.
15.	Defrustrační	Odstraňování deprese a pocitů bezvýchodnosti.
16.	Manipulativní	Propagandistické a reklamní ovlivňování.
D)	Rekreativní	Prostředek regenerace, odpočinku, zábavy.
17.	Relaxační	Navozování duševní rovnováhy.
18.	Solitární	Vyvolání pocitu sociálního osvobození.
19.	Desolitární	Zprostředkování kontaktu se světem.
20.	Hedonistická	Provokace a prezentace požitků a rozkoše.
21.	Zábavná	Zprostředkování odpočinku a zábavy.

Vliv masových komunikačních prostředků je v dnešní době obrovský a dá se předpokládat, že i nadále poroste. B. Kraus⁵² k tomu podotýká, že: "**Média tak spoluvytvářejí svět a hodnotovou strukturu každého z nás. Děti a mládež přesvědčují o své nepostradatelnosti a jedinečnosti a ve svých důsledcích tak jejich**

identitu posilují". A dále pak: "Kultura už přestala být svébytností jedince. Je neosobní a zcela (až na vzácné výjimky) podléhá trhu. Skutečná osobní svoboda se v podmínkách mediální kultury ztrácí, mění se v pseudosvobodu a ve svých důsledcích až v totální nesvobodu. Mizí vědomí kontinuity, člověk se ocitá sám uprostřed davu stejně osamělých jedinců. Je zřejmé, že za tohoto stavu nelze dospět k vyzrálé osobnosti a moudrosti".

Jsou tedy rodiče a škola ve svých snahách usměrnit nebo alespoň utlumit vliv masových médií na nejmladší generaci (děti a mládež) odsouzeni předem k nezdaru? Na první pohled by se mohlo zdát, že je to boj s větrnými mlýny. Přesto není možné na řešení tohoto problému rezignovat. Jisté řešení nabízí i B. Kraus⁵³, který vidí v podstatě dvě cesty:

Tou první je snaha o oslabení negativního vlivu masmédií důkladnou analýzou (obsahovou, estetickou, formální) jejich produktů (časopis, televizní pořad atd.), jimž mládež věnuje pozornost a vyhodnocením jejich nedostatků (stereotypnost, nepřirozenost atd.).

Ta druhá znamená, pokusit se vzbudit i v kulturně a esteticky jinak formovaném jedinci touhu po základních, přirozených estetických aktivitách a stimulovat potřebu jejich poznání, procítění a intenzivního prožitku.

Obě cesty samozřejmě předpokládají určitou časovou náročnost a také vůli oprostit se od konzumních stereotypů, ale hlavně projevovat zájem o to, čím se mládež ve volném čase zabývá a jaké jsou její problémy.

⁵² Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2002. s. 73-74. ISBN 80-7315-004-2

⁵³ Kraus, B. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2002. s. 75-76. ISBN 80-7315-004-2

3. Hodnotový a etický kodex mládeže od 14 do 18 let

Rok 1989 a následující léta znamenaly pro českou společnost obrovský přelom v jejím dosavadním vývoji a přinesly a přináší velké množství změn, jež se prakticky dotýkají všech oblastí společenského života. Její otevření se světu a také otevření se světa pro ni neznamenal jen pozitiva, ale i negativa v podobě zhoršení mezilidských vztahů nebo zvěšování ekonomických a v návaznosti nato i sociálních rozdílů mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva. S novou společenskou situací se každý jednotlivec vyrovnává po svém a každý je v tomto úsilí rozdílně úspěšný. Všeobecně se předpokládá, že vzhledem ke svému věku, relativně menší míře společenských závazků, menší zakotvenosti a hlavně díky přirozené flexibilitě, se s novými požadavky nejlépe bude vyrovnávat právě mládež. P. Sak⁵⁴ poznamenává, že: **„V tomto smyslu můžeme hovořit o vzájemném vlivu proměn hodnotového systému společnosti na politické změny a o vlivu politických změn na hodnotový systém společnosti“**. A dále pak: **„Nositelem uvedených procesů jsou různé společenské subjekty, ale hlavním subjektem změn hodnotového systému společnosti je mladá generace. Proto výzkum, analýza a poznání hodnotových orientací mládeže vypovídá o aktuálně se utvářejícím hodnotovém systému společnosti“**. Je nepochybné, že se hodnotový systém a vztah k morálce u současného dospívajícího jedince utváří ve značně složitých společenských podmínkách.

V prakticky zaměřené části své práce se chci pokusit stanovit hodnoty, které dnešní mládež v adolescentním věku preferuje a v návaznosti nato i jakými morálními pravidly se řídí. Tuto problematiku jsem zformuloval do dvou základních hypotéz:

1. **Uznává dnešní mládež ve věku 14 až 18 let peníze, majetek, úspěch a kariéru za nejvyšší hodnoty ?**
2. **Je její přístup k životu pragmatický až egoistický a etika pro ni nemá vysokou hodnotu ?**

⁵⁴ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. s.9. ISBN 80-86320-33-2

3.1 Volný čas mládeže (14 až 18 let)

Definice *volného času* existuje v odborné literatuře poměrně mnoho. Například M. Vážanský⁵⁵, ho vymezuje následovně:

- A) Negativně** - volný čas znamená zbývající dobu celkového denního průběhu, která zůstala po studijně nebo pracovně podmíněném čase, úkolech v domácnosti a po uspokojení základních fyziologických potřeb.
- B) Pozitivně** - volný čas je charakterizován jako disponibilní časový prostor, v němž by volný čas mohl pro jedince znamenat svobodu. Je také dobou, v níž se individuum může nezávisle na jakýchkoli povinnostech výhradně svobodně realizovat a dělat to či ono, k čemu je nikdo nenutí a k čemu též není podvědomě nuceno.

P. Sak⁵⁶ za *volný čas* považuje čas, v němž jedinec svobodně na základě svých zájmů, nálad a pocitů volí svou činnost. Jedná se o tu část mimopracovního a mimoškolního času, která zbude po zabezpečení individuálních a rodinných, existenčních a biologických potřeb. Jak je vidět obě termínová vymezení volného času mají mnoho společného.

Volný čas dospívající mládeže má, stejně jako tato věková kategorie sama, svá specifika. Pro toto období je typické utváření hodnotového systému, jeho proměnlivost, neboť jednotlivé hodnoty v něm nejsou pevně zakotveny. To jak, kde a s kým mládež volný čas tráví, jakými aktivitami ho naplňuje, se nemalou měrou podílí i na výběru a formování hodnotové orientace. Pokud se společnost (rodina, škola atd.) snaží mládeži zabezpečit podmínky pro kvalitní trávení volného času, je to nejlepší a ve svém důsledku i nejlevnější prevence proti sociálně patologickým jevům.

Problematikou způsobu trávení volného času se v několika svých výzkumech zabýval i sociolog P. Sak, jenž se věnoval a věnuje výzkumu mládeže na řadě vědeckovýzkumných pracovišť (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Institut dětí a mládeže a některé další). Výsledky svých šetření publikoval společně se svou dcerou

⁵⁵ Vážanský, M., Smékal, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Piado, 1995. s. 23-24. ISBN 80-901737-9-9

⁵⁶ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Brno: Paido, 2004. s. 59. ISBN 80-86320-33-2

Karolínou v knize *Mládež na křižovatce*, z níž také čerpám své informace.

Na přelomu let 2000/2001 prováděl sociologický výzkum nazvaný *Hodnotové orientace*, jehož součástí bylo i zkoumání volno-časových aktivit mládeže. Velikost souboru byla 1900 respondentů a byl tvořen segmentem mládeže a dospělé populace. Použitou technikou byl standardizovaný rozhovor a terénní sběr dat byl proveden v letech 2000 a 2001. Výsledky byly uspořádány do tabulky⁵⁷ (viz příloha 1) obsahující indexy volno-časových aktivit, přičemž tento index představuje aritmetický průměr a pohybuje se v rozmezí 1-5 (1 je nejméně, 5 je nejvíce) . Údaje v tabulce tak podávají základní výpověď o obsahu a struktuře volného času mladé generace. Současně také srovnává index volno-časových aktivit v jednotlivých věkových skupinách mládeže a rovněž ukazuje index celku mládeže, tzn. jedinců ve věku 15 – 30 let.

Zaměřím-li se na mládež, jež je předmětem mého zájmu (18 až 18 let), je patrné, že nejvíce volného času tráví *sledováním televize* (4,75), *poslechem magnetofonu, gramofonu, CD* (4,65), či *povídáním si s přáteli a známými* (4,60). Poměrně vysoký index, i když vzhledem k posuzovanému věku (příprava na budoucí povolání) ne tak překvapivé, má i *studium a příprava na školu* (4,44). Naopak nejméně jsou zastoupeny aktivity jako je *veřejně prospěšná a politická činnost* (1,12), *sběratelství a chalupaření* (1,20 respektive 1,49), což je také přiměřené věku. Co je však znepokojující a zarážející je dosti vysoký index *odpočinku, nienedělání, ležení* (4,02), či *sledování videa* (2,81) a v protikladu k tomu nízké indexy *návštěvnosti kulturních* nebo i *sportovních událostí* jako jsou koncerty, výstavy a sportovní utkání (indexy do 2,0).

V celku se dá říci, že porovnáním indexů aktivit pasivního rázu s aktivitami, jež mají charakter aktivní, dospívám k závěru, že mládež ve věku 14 – 18 let upřednostňuje bohužel ty první, což mimo jiné vede i k pasivnímu přijímání informací a názorů ze sdělovacích prostředků, než aby si utvářela názory vlastní. Dalším závěrem, který je možné učinit, je, že se dospívající raději nechávají bavit tj. kulturu pasivně přijímají, než že by se sami do takových aktivit zapojovali. To vše pak ve svém důsledku vede spíše ke konzumnímu stylu života, nežli k jeho aktivnímu prožívání.

⁵⁷ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. s. 63. ISBN 80-86320-33-2

Velmi zajímavé je srovnání některých vytypovaných aktivit mládeže ve věku 15 – 18 let prakticky v průběhu jedné věkové generace tj. téměř dvaceti let (1982 – 2002). Tato data byla poprvé zjišťována v roce 1982 (536 respondentů ve věku 15 - 18 let), dále pak v letech 1984 (2637 respondentů z toho 1561 z ČR), 1991 (700 respondentů, 15 - 26 let), 1996 (1092 respondentů), 1997 (1007 respondentů), 2000 (1900 respondentů) a konečně v roce 2002 (900 respondentů). Použitou technikou bylo v prvních dvou případech dotazníkové šetření a v dalších letech pak standardizovaný rozhovor. Opět byla použita indexace v rozmezí od 1 do 5 a jednotlivé indexy byly koncipovány jako aritmetický průměr, takže hodnota 1 znamená nejmenší, hodnota 5 největší výskyt dané aktivity.

Výsledky jsou přehledně vyjádřeny graficky⁵⁸ (viz přílohy 2 a 3). U prvního přiloženého grafu jsou porovnávány následující aktivity: *televize*, *poslech CD a magnetofonu*, *povídání s přáteli*, *nicnedělání*, *PC*, *sportování*. Z údajů je patrné, že *poslech televize* po mírném nárůstu v první polovině 90. let začíná postupně klesat, nicméně jeho index je i nadále poměrně vysoký (přes 4,0). *Poslech CD a magnetofonu* si udržuje víceméně stálou hladinu a prakticky kopíruje poslech televize, i když je jeho index o něco málo nižší. Velkým negativem je naopak po období určité stagnace (1984 - 1992) vysoký nárůst indexu *nicnedělání*, jenž dosáhnul v roce 2002 hodnoty téměř 4,0. Raketový nástup *PC* snad není ani třeba komentovat a počítač určitě neřekl zdaleka své poslední slovo. Pozitivem je víceméně rovnoměrný vzestup *povídání s přáteli*, jenž se z hodnoty 3,5 vyšplhal za dvacet let až k hodnotě kolem 4,5. Kladně je rovněž možno hodnotit i *sportování*, jež se po znatelném poklesu v prvním ze sledovaných desetiletí (z 3,3 na 2,6), začíná pomalu stoupat na současných 3,3.

Porovnáním pasivních a aktivních zájmů dospívám k závěru, že i současná mládež upřednostňuje pasivní formy trávení volného času. Viditelný je však i trend procesu diferenciacie společnosti, který vede od, do jisté míry homogenní společnosti osmdesátých let ke společnosti diverzifikované (majetkově, ale i sociokulturně). To má za následek, že mezi jejími částmi vzniká propast, již odráží právě kvalita

⁵⁸ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. s. 69-70. ISBN 80-86320-33-2

trávení volného času. Proto v posledních letech dochází k nárůstu frekvence aktivit s vysokou sociokulturní hodnotou, ale v protikladu k tomu i aktivit nízké hodnoty.

Výše zmíněný trend dokládá druhý z přiložených grafů. Zde jsou porovnávány následující aktivity: *PC, restaurace, hrací automaty, diskotéka, hudební a dramatická činnost a divadlo*. Opět je patrný velmi prudký vzestup u *PC*, pro který byl startovacím rok 1992, a jenž již v roce 1997 dosáhl hodnoty 3,0 a dále strmě roste. Bohužel poměrně rapidně roste i křivka u *hracích automatů a návštěvy restauračních zařízení* (současných 2,5 respektive 2,7). Po období zvýšeného zájmu v první polovině devadesátých let zaznamenává určitý pokles *návštěva diskoték* (2,8 - 1996, 2,4 - 2002). Pozitivní zprávou je, že po letech hlubokého poklesu (až k indexu 1,6 v roce 1992) se začíná ožивovat *hudební a dramatická činnost* (dnes 2,1) a *návštěva divadla* (1,8). Přesto i tyto výsledky potvrzují stanoviska učiněná v komentáři k předchozímu grafu.

Závěrem lze říci, že z výše uvedených a hodnocených aktivit, jimž se sledovaná kategorie mládeže věnuje ve volném čase, zaznamenává jednoznačně největší nárůst *práce s PC*, což je vcelku pochopitelné v kontextu s rozvojem postindustriální společnosti. A přesto, že dochází k jistému oživení hodnotnějších aktivit, většina mládeže (často i z ekonomických důvodů) i nadále upřednostňuje pasivní trávení volného času buď *před televizorem* a nebo, což je ještě horší, *návštěvou restaurací, hraním na automatech, či nicneděláním*.

3.2 Životní cíle a problémy

Staré lidové přísloví praví, že: **"Život není procházkou růžovým sadem"**. Na životní pouti, jež je samozřejmě u každého z nás různě dlouhá, na nás nečekají jen věci příjemné, ale také spousta těžkostí, nesnází a problémů. Některé jsou lehčí a je možné se s nimi vypořádat samostatně a v relativně krátké době, jiné naopak svou složitostí a časovou náročností vyžadují čas delší a pomoc jiného člověka. Problémy českých občanů jsou do určité míry výpovědí o jejich osobnosti a jejich životě, ale také současně poskytují určitý obraz o společnosti jako celku. Jedinec též v různých životních etapách

překonává různé překážky, z nichž některé jsou obecné (vlastní lidem bez rozdílu věku), některé jsou naopak specifické pro konkrétní vývojové období.

P. Sak⁵⁹ se zabýval životními problémy mládeže ve svých výzkumech prováděných v roce 1996 a následně pak v roce 2001. V prvním případě se jednalo o soubor 1092 respondentů a použitou technikou byl standardizovaný rozhovor. Šetření v roce 2001 zahrnovalo soubor o velikosti 1 900 respondentů, použitá technika byla stejná jako v předchozím případě, což umožnilo komparaci výsledků. Empirický výzkum byl prováděn na základě následující volné otázky: **"Jaký je v současnosti váš hlavní životní problém"**? Její následnou kategorizací byla sestavena baterie problémů (uveden jsou v příloze 4).

Výsledky empirických zjištění byly vyjádřeny v procentuálním zastoupení a uspořádány do tabulky, již obsahuje příloha 5. Z ní vyplývá, že nejčastěji se vyskytujícím *problémem* mládeže ve věku 15 až 18 let jsou *otázky spojené se studiem* (34,4% - 1996, 36,9% - 2001). Zajímavé je zjištění, že zatímco v roce 1996 uvádělo *vztahy v rodině* jako problémové 12,8%, pak v roce 2001 to byla již jen 3,9%. To by snad odpovídalo i celkovému zklidnění společnosti. Poměrně vysoké zůstává zastoupení *finančních těžkostí*, na něž poukazovalo 11,2% dotázaných (1996) respektive 12,6% (2001). Finance jsou tak po studiu nejčastějším problémem teenagerů. Toto zjištění je zajímavé, neboť většina dospívající mládeže je závislá a má finanční podporu od svých rodičů. Tento fakt se dá interpretovat i tak, že adolescentům poskytované kapesné nestačí a jejich finanční nároky jsou vyšší. Jako velmi pozoruhodná se mi též jeví reakce této věkové skupiny na *negativní společenské jevy*, neboť v nich nevidí žádný problém. Významný pokles je ještě zaznamenán ve zjištěních uvádějících *žádný problém*, a to z 10,4 % v roce 1996 na 2,9% v roce 2001. Ubylo tedy jedinců, kteří nepocítují žádný problém.

Celkově se tedy dá konstatovat, že současná dospívající mládež nemá skutečně závažnější problémy, a že těžkosti spojené se studiem jsou odrazem toho, že se jeví v této životní fázi pro ni nejdůležitější. Nízký zájem o celospolečenské otázky znamená na jedné straně, že problémy jednotlivce jsou pro mládež důležitější a na straně druhé

⁵⁹ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. s. 157-159. ISBN 80-86320-33-2

jsou vyjádřením tendence, řešit problémy individuálně, bez souvislosti s vývojem společnosti. Do jisté míry je to odrazem i určitého životního přístupu (individualismu), prezentovaného určitou ne nevýznamnou částí politického spektra.

Člověk k tomu, aby jeho život měl určitý smysl, potřebuje někam směřovat, něčeho dosáhnout, zkrátka mít nějaký cíl. Životní cíle jsou vždy konkrétním způsobem diferencovány i vzhledem k životní fázi, již daný jedinec prochází a vyjadřují tak funkce a potřeby, jež jsou pro danou etapu charakteristické. Cíle můžeme z časového hlediska rozdělit na *krátkodobé* nebo *dlouhodobé*. Při realizaci těch druhých je velmi často postupováno formulací a naplňováním cílů dílčích. Význam životních cílů mimo jiné spočívá i v tom, že jejich uskutečňováním se vlastně realizují i hodnoty každého jednotlivce.

Problematikou *životních cílů* se ve svém výzkumu nazvaném *Hodnotové orientace* a uskutečněném v roce 2001, zabýval i P.Sak⁶⁰. Výběrový soubor měl 1 900 respondentů a použitou technikou byl standardizovaný rozhovor. Obdobně jako u životních problémů i zde byla základem otázka: **Jaký je váš současný životní cíl?** Její kategorizací byla sestavena baterie životních cílů.

Výsledky šetření byly vyjádřeny v procentech a jsou zobrazeny v tabulce (viz příloha č. 6). Ze shromážděných dat je zřejmé, že více jak 60% dospívající mládeže pokládá za svůj prioritní cíl *vzdělání a kvalifikaci*, což je ve shodě s tím, že se jedná o životní etapu přípravy na budoucí povolání a zaměstnání. Významné místo zaujímá také *zaměstnání a práce* (zajímavost, úspěšnost, seberealizace), jež je cílem 8,74%. *Cestování* si za svůj životní cíl vybralo 4,85% respondentů ve věku 15 – 18 let. Bohužel jako relativně vysoké se mi jeví i procento těch, kteří svůj životní cíl neuvedli, jedná se prakticky o každého desátého, přesněji je to 11,65%. Zarážející a znepokojující jsou i nulové hodnoty u takových životních cílů jako jsou: *být prospěšný společnosti, druhým lidem*, či *dosáhnout vysokého stupně poznání* anebo *prosazování svých ideálů*. Zejména absence posledně jmenovaného životního cíle vypovídá do jisté míry o tom, že mládež raději při prosazování svých stanovisek volí raději cestu co nejmenšího odporu tedy tu nejpohodlnější.

⁶⁰ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: svoboda Servis, 2004. s. 159-161. ISBN 86-86320-33-2

Celkově se dá konstatovat, že mladá generace upřednostňuje cíle, jež slouží k jejímu individuálnímu prospěchu a spokojenosti. Není také až na výjimky ochotna k přílišným obětem ať už vzhledem ke společnosti nebo dokonce není patrna ani velká ochota obětovat svou osobní kariéru pro rodinu a děti. Také autentický aktivní život je, pokud se týká životních cílů, poměrně málo zastoupen a jeho preference jsou vyrovnané s životem prožívaným pohodlně a hédonisticky.

3.3 Hodnotová orientace

Hodnoty, jak byl tento pojem specifikován v první kapitole, zaujímají významné místo v životě člověka a projevují se především v jeho motivaci a zprostředkovaně také v jeho chování a jednání. Česká společnost prošla od roku 1989 do současné doby celou řadou změn, jež postihly prakticky všechny oblasti jejího života. Tyto, zejména politické a ekonomické proměny, samozřejmě nemohly a také nezůstaly bez vlivu na společenský hodnotový systém. Jak říká P. Sak, nositelem těchto procesů jsou různé společenské subjekty, ale hlavním subjektem těchto změn je hlavně mladá generace. Proto také výzkum, analýza a poznání hodnotových orientací mládeže vypovídá o aktuálně se utvářejícím hodnotovém systému společnosti.

Hodnotový systém dospívajícího jedince se vytváří ve velmi složitých podmínkách. Je jasné, že není zcela hotov a také, že není ani ještě zcela pevně zakotven. Výzkumem hodnot a hodnotové orientace nesoucím název *Média a informace* se zabýval P. Sak⁶¹ a to v roce 2002. Segmentovaný výběrový soubor měl 900 respondentů a byl tvořen vzorky mládeže a dospělé populace. Použitou technikou byl standardizovaný rozhovor. Byla vytvořena baterie hodnot, k jejichž významu se respondent vyjadřoval pomocí nové škály. Stupeň 1 znamenal nejmenší význam, stupeň 5 význam největší. Z četností byly spočítány pro každou hodnotu indexy jako vážené aritmetické průměry a na jejich základě byla sestavena tabulka (viz příloha 7). Ještě přehledněji jsou stejné výsledky prezentovány graficky (viz příloha 9).

⁶¹ Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. s. 10-20. ISBN 86320-33-2

Zjištěná data naznačují, že nejvyšší indexy mají hodnoty *zdraví* (4,76), dále pak *lásky* (4,64) a *svobody* (4,58). Poměrně vysokých indexů, přesahujících velikost 4, dosáhly i hodnoty *demokracie*, *zdravé životní prostředí*, *přátelství*, *životní partner*, *život v míru* a co je potěšitelné, také *rodina a děti*. Dosti vysoko (index blížící se 4) jsou rovněž postaveny hodnoty *vzdělání*, *úspěch v zaměstnání*, *plat*, *rozvoj vlastní osobnosti*, *zajímavá práce* a *pravda a poznání*, což je příjemné překvapení. Na opačném pólu se naopak bohužel nacházejí hodnoty *politická angažovanost* (1,6), *Bůh* (1,96) a *veřejně prospěšná činnost*. Téměř stejný význam přiřkládají mladiství hodnotám *majetek* a *být užitečný druhým lidem* (3,55 respektive 3,51).

Ze získaných hodnot lze usoudit, že současná dospívající mládež upřednostňuje spíše hodnoty sloužící k uspokojování individuálních potřeb (*zdraví*, *plat*, *úspěch v zaměstnání*, *zajímavá práce*, *rozvoj vlastní osobnosti*, ale i *rodinu a děti*), než hodnoty celospolečenské (*veřejně prospěšná činnost*, *politická angažovanost*, *být prospěšný druhým lidem*). Z toho je možné vyvodit, že většina adolescentů je zaměřena spíše pragmaticky v některých případech to snad hraničí i s egoismem, což může být do určité míry i odrazem politiky, již se prezentuje určitá část politického spektra, jež prosazuje individualismus a minimální zásahy státu proti solidaritě, sociálnímu citění a určitým regulativním opatřením státu.

Výše popsaný trend směřování a upřednostňování spíše individuálních hodnot je ještě více prokazatelný z výzkumu prováděného též P. Sakem⁶² ve stejném roce, se stejným souborem respondentů a shodnou technikou jako byl předchozí, ale za použití jiné metodiky. Jednalo se *metodiku párových hodnot*, jež pracuje se dvěma protikladnými hodnotami a modeluje tak určité hodnotové napětí, v němž jedinec provádí zásadní rozhodnutí. Tázanému je předložena pětistupňová škála, jejíž krajní stupně (1 a 5) verbálně charakterizují určité hodnoty - relativně protikladné. Volbou stupně na škále určuje respondent svoji pozici ve vztahu k uvedeným hodnotám. Stupeň 3 je neutrální, to znamená, že pro dotyčného jedince mají obě hodnoty stejný význam. Při tlaku hodnoty z druhého konce škály vyjeví spíše své skutečné preference. Impuls

⁶² Sak, P. , Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004.

k vytvoření metodiky párových hodnot dala snaha postihnout stav a trendy na škále *materiální a postmateriální hodnoty*. Baterie obsahovala takových hodnotových dvojic šestnáct a jsou uvedeny v následující tabulce:

	Stupeň 1	Stupeň 5
1)	Ekonomická prosperita.	Tvorba a ochrana životního prostředí.
2)	Odpovědnost pouze sám za sebe, prosazování svých zájmů.	Odpovědnost i za jiné lidi a společenství, solidarita s druhými lidmi.
3)	Řízení ekonomiky a společnosti tržními mechanismy a individuálními zájmy lidí.	Regulace ekonomiky a společnosti státem.
4)	Materiální hodnoty (auto, dům, peníze...).	Kvalita prožívaného života.
5)	Bezpečnost lidí.	Volný prostor pro jednání lidí.
6)	Užít si života.	Poznání sebe sama, rozvoj, zdokonalování sebe sama.
7)	Dávat druhým lidem.	Získávat od druhých lidí.
8)	Duchovní a myšlenkové podněty, vnitřní svět a život člověka, jeho myšlenky a duchovní život.	Smyslové prožitky a život člověka.
9)	Emancipace žen.	Tradiční postavení žen.
10)	Právo ženy rozhodovat o svém těhotenství.	Zákaz interrupce.
11)	Drogy patří k životu moderní společnosti.	Drogy ohrožují společnost, stát by měl využít všech prostředků k jejich vymýcení.
12)	Myšlenky, ideje informace.	Majetek, peníze, kapitál.
13)	Seberealizace, rozvoj vlastní osobnosti.	Sociální a ekonomické jistoty.
14)	Transcendentní dimenze života (Bůh, kosmické vědomí, zákonitosti vesmíru, absolutno, svět idejí...).	Každodenní smyslový život.
15)	Mezilidské vztahy.	Kariéra, úspěšnost v podnikání.
16)	Individuální duchovní aktivity (meditace).	Náboženské obřady a formalizované rituály (mše, zpověď, přijímání, poutí).

Index byl zkonstruován jako aritmetický průměr. Čím je index blíže hodnotě 1, tím silnější je hodnotově postojoivá identifikace s tvrzením na prvním místě. S velikostí

indexu od 3 do 5 stoupá identifikace s druhým tvrzením. Zjištěné výsledky byly zaneseny do tabulky (viz. příloha 8) a následně pak také vyjádřeny graficky (viz. příloha 10).

Ze získaných hodnot je možné učinit závěry, že se mládež od 15 do 18 let v otázce *drog* přiklání k názoru, že přece jen ohrožují společnost. Upřednostňuje *smyslový život* před *transcendentní dimenzí* a v souladu s tím i *smyslové prožitky* před *duchovními a myšlenkovými podněty*. Do popředí také staví *kvalitu života* před *materiálními hodnotami*. Víceméně jednoznačný postoj zaujímají dospívající k *právu ženy rozhodovat o těhotenství* a ve shodě s tím i k problematice *emancipace žen*. Méně pozitivní zprávou je preference *užívání si života* před *zdokonalováním sebe sama*. Také v podstatě stejný význam přikládány *mezilidským vztahům a kariéře a úspěchu*, či *idejím a majetku* není nikterak kladnou výpovědí. Snad nejméně lichotivě vyznívá tendence spíše *získávat od druhých* nežli *druhým dávat*.

Výsledky, zjištěné na základě předchozích šetření, mě přivádí ke konstatování, že se u mládeže ve věku 15-18 let i nadále potvrzují trendy, jež u této skupiny probíhaly v devadesátých letech. Pokračuje vyhraňování ve směru k liberalismu, hédonismu, individualismu a egoismu a upřednostňování materiálních hodnot před duchovními. I mládež lze jako celek hodnotit spíše jako materialistickou až pragmatickou a ateistickou, i když uvnitř tohoto celku jsou skupiny nábožensky a spirituálně orientované.

Moje stanovisko k hypotézám, jež jsem formuloval na začátku praktické části mé práce, a jež zněly :

1. **"Uznává dnešní mládež ve věku 14 - 18 let peníze, majetek, úspěch a kariéru za nejvyšší hodnoty" ?**
3. **"Je její přístup k životu pragmatický až egoistický a morálka nemá vysokou hodnotu" ?**

je, podloženo empirickými zjištěními, následující:

První hypotéza se podle mě potvrdila částečně, neboť mládež za nejvyšší hodnoty považuje *zdraví a lásku*. Nicméně hodnoty *majetku a kariéry* jsou rovněž vysoké, navíc

převládající trend stále ještě směřuje k jejich růstu.

Druhá hypotéza se mi potvrdila poměrně jednoznačně. Ano, dnešní mládež má pragmatický a v některých ohledech až egoistický přístup k životu. Upřednostňuje svůj osobní život a úspěch před celospolečenskými problémy a zájmy. Jakým způsobem se úspěchu dosáhne, není pro ni to nejpodstatnější. Mládež na jedné straně o morálních pravidlech ví, ale na straně druhé jejich dodržování nepovažuje za příliš důležité a hlavně užitečné.

Závěr :

Jaká je dnešní generace dospívající mládeže ve věku od 14 do 18 let ? Na tuto otázku není jistě jednoduchá a snad ani jednoznačná odpověď. Pravdivé je určitě tvrzení, že vývoj hodnot a hodnotové orientace v současné době je důsledkem společenských změn ať už proběhnuvších či probíhajících a také důsledkem měnících se společenských podmínek. Právě mládež je pak oním lakmusovým papírkem, který velmi citlivě na výše uvedené okolnosti reaguje. Reaguje zcela specificky, což je dáno zejména věkem.

Na povrchu se adolescenti jeví tak, jako by uznávali jen sílu a moc peněz a majetku. Také v morálních otázkách se nezdají být příliš zásadoví, na čemž má jistě svůj podíl i absence vyučování etice, či alespoň zásadám mravnosti na našich školách. Přidáme-li ještě poměrně rozšířenou konzumaci alkoholu, kouření a drogy, vyhlíží obrázek dnešní mladé generace vskutku dosti nelichotivě. Bohužel svůj nemalý podíl na tom nese i současná společnost jako celek, protože je silně oslabeno fungování klasických pilířů výchovy tj. rodiny a školy. Na jejich místo se zcela bezostyšně derou sdělovací prostředky a v některých případech i vliv negativně zaměřených vrstevnických skupin.

Sledujeme-li hodnotový vývoj dospívajících, můžeme vidět pokračující růst významu hodnot, které ve svém součtu napovídají o narůstajícím materialismu, ateizmu, hédonizmu, pragmatizmu, někdy dokonce až egoizmu a také silně liberálních postojích. I dnešní mládež uznává hodnoty jakými jsou *zdraví, láska, přátelé, demokracie, svoboda, cestování*. Hůře už na tom je hodnota *rodiny*. Děti jsou často považovány za překážku bránící v budování osobní kariéry a úspěchu. Stále častějším jevem jsou děti narozené mimo manželství, takže i tato po tisíciletí užitečná instituce zažívá určitý ústup ze slávy. Na samém okraji zájmu pak stojí takové hodnoty jako je *politická angažovanost, zájem o veřejný život* (uskutečnění vize občanské společnosti v tomto kontextu nevypadá zatím moc reálně), ale též *víra v Boha*.

Přesto, že obraz mládeže jako celku není moc povzbuzující, při jejím podrobnějším zkoumání je možné zaznamenat tendence směřující od materiálních hodnot k hodnotám postmateriálním. Tento proces je spojen s rostoucí mírou evropeizace a je určitým příslibem pozitivních změn u české mládeže a snad i u celé české společnosti.

Resumé

Ve své bakalářské práci "*Hodnotový a etický kodex mládeže od 14 do 18 let*" nejprve charakterizuji termíny *hodnota*, její druhy a *hodnotová orientace* a to na základě jejich prezentace různými autory, kteří se touto problematikou zabývají. Zabývám se rovněž vymezením pojmu *etika* a některými otázkami s ní souvisejícími. Obsahem první části je stanovení významu slova *kodex* včetně uvedení některých příkladů ať už z historie nebo ze současnosti.

Druhá část pojednává o zvlátnostech vývojového období jedince označovaného jako doba dospívání nebo adolescence. Snažím se rovněž podchytit a popsat významné činitele determinující procesy výchovy a socializace člověka, v jejichž rámci dochází k vytváření hodnotového systému každého z nás, jenž se pak zprostředkovaně odráží v našem jednání a chování. Pozornost věnuji nejen rodině a škole, jež zdá se, postupně ztrácejí své prioritní postavení, ale zejména vlivu masových komunikačních prostředků. Stranou nezůstává ani působení vrstevnických skupin.

Závěr práce, její praktická část, je věnován výsledkům empirických zjištění, ke kterým dospěl P. Sak, a které se týkají mládeže ve věku od 14 do 18 let. Zaměřil jsem se zejména na její volný čas, životní problémy a cíle a v neposlední řadě na hodnoty, jež uznává a její hodnotovou orientaci.

Anotace:

Bakalářská práce *Hodnotový a etický kodex mládeže od 14 do 18 let* je rozdělena do tří částí, které spolu úzce souvisí. První teoretická část objasňuje pojmy hodnota, hodnotová orientace, etika a etický kodex. Druhá se zabývá vlivy rodiny, školy, vrstevnických skupin a masmédií na hodnotový systém adolescentní mládeže a na jejich morálku. Třetí část, praktická, zkoumá volný čas mládeže, její životní cíle a problémy. V závěru se snaží určit hodnoty a hodnotovou orientaci charakterizující současnou mládež ve věku od 14 do 18 let a její morální kodex.

Klíčová slova:

Hodnota, hodnotová orientace, etika, etický kodex, adolescence, rodina, škola, vrstevnická skupina, masmédiá, volný čas, životní cíle a problémy.

Annotation:

The bachelor work *The youth codex of values and ethics from 14 to 18 years* is separated to three parts, which are connected together. The first, theoretical part, makes the concepts as the value, the value orientation, the ethic and the codex of ethics clear. The second part deals with an influence of a family, school, contemporary groups and movement mediums on value system of adolescents and ethic of theirs. The third, practical part, inspects leisure time of the youth, life targets and life issues of hers. The end of this part determines with values and value orientation characterising the present youth in the age from 14 to 18 and ethic codex of hers.

Key words:

The value, the value orientation, ethic, ethic codex, the adolescent, the family, the school, the contemporary group, the movement mediums, the leisure time, the life issues and life targets.

Literatura a prameny:

1. Čáp, J. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha:SPN, 1980.
2. Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0170X.
3. Ďurič, L. Štefanovič, J. a kol. 2. vyd. *Psychológia pre učiteľov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977.
4. Hladík, J. *Společenské vědy v kostce pro střední školy*. Dotisk 2. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2002. ISBN 80-7200-334-8.
5. Kohoutek, R. *Vývojová psychologie - učební texty*. Brno: IMS, 2003.
6. Kohoutek, R. a kol. *Základy sociální psychologie*. Brno: Cerm, 1998. ISBN 80-7204-064-2
7. Kraus, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
8. Kučerová, S. *Člověk, hodnoty, výchova*. Prešov: Manacon, 1996. ISBN 80-85668-34-3.
9. Kvapilová, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: PF, 1996.
10. Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-036-3
11. Matějček, Z. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986.
12. Nakonečný, M. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7
13. Říčan, P. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-078-0
14. Sak, P., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2
15. Sekot, A. *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2002. ISBN80-7315-021-2
16. Vážanský, M., Smékal, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-909737-9-9
17. Zelinková, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-544X

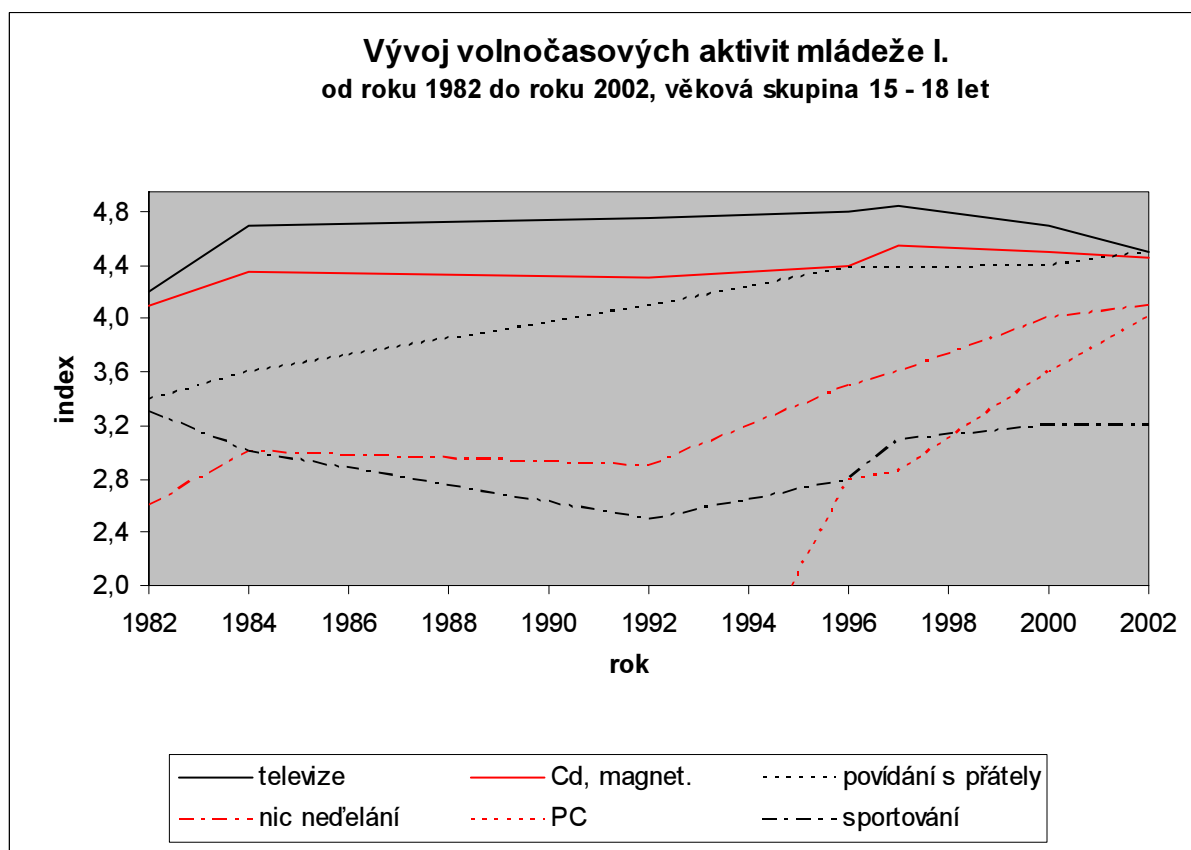
18. Kol. autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. I. díl, A-I. 1. vyd. Praha: academia, 1980.
19. Kol. autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. II. díl, J-Při. 1. vyd. Praha: academia, 1980.
20. Kol. autorů. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976.
21. Internetové stránky. [http: www.lkcr.cz](http://www.lkcr.cz).
22. Internetové stránky. [http: www.mvcr.cz](http://www.mvcr.cz).

Příloha č.1

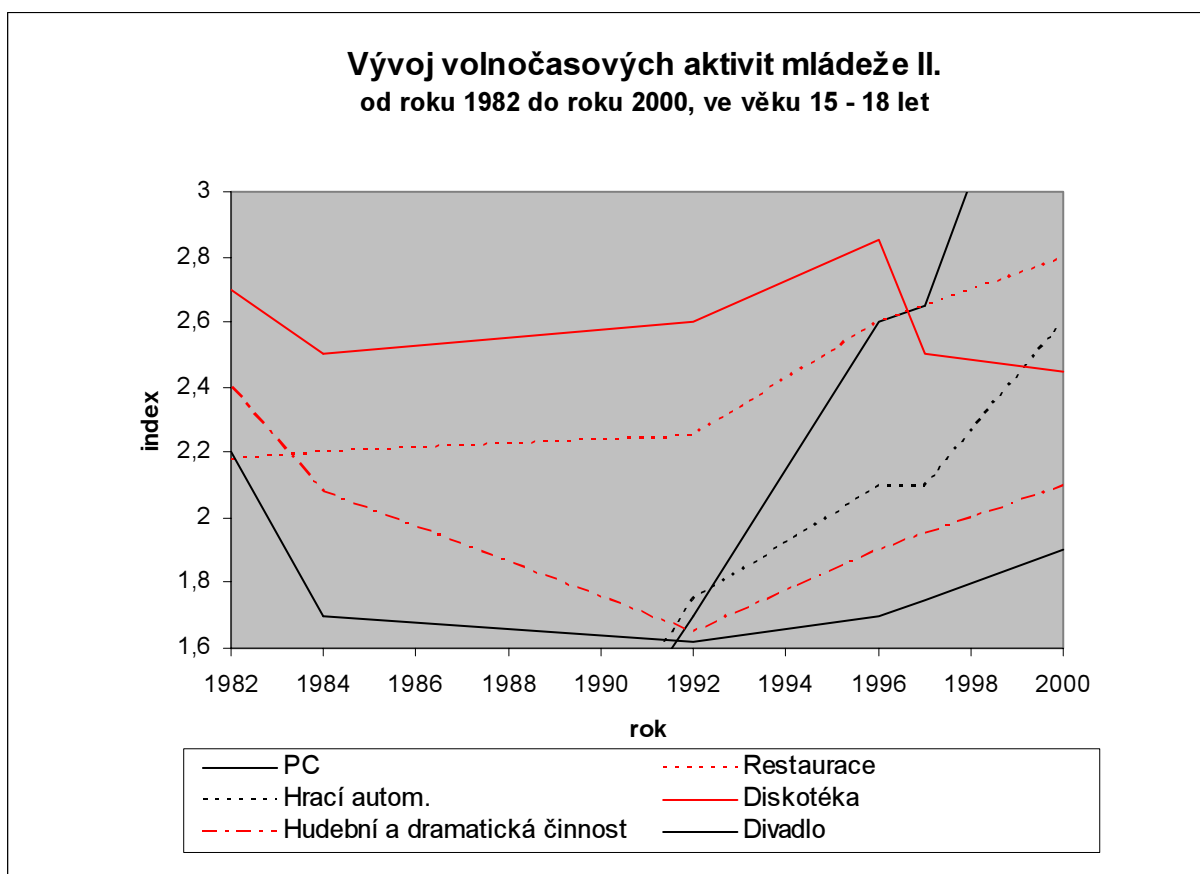
Tab. Volnočasové aktivity, věkové skupiny - 2001.				
Věková skupina 15 – 30 let, - 1..5 +				
	Věkové skupiny			
	15 - 18	19 - 23	24 - 30	Celek 15-30
Sledování televize.	4,75	4,63	4,60	4,64
Poslech rozhlasu.	4,22	4,53	4,60	4,51
Poslech magnetofonu, gramofonu, Cd.	4,65	4,50	4,23	4,39
Povídání si s přáteli, známými.	4,60	4,49	4,20	4,37
Četba novin a časopisů.	3,91	4,09	4,22	4,12
Domácí práce.	3,57	3,77	4,07	3,88
Odpočinek, nicnedělání, ležení.	4,02	3,91	3,78	3,86
Schůzka s partnerem.	2,82	3,73	3,50	3,46
Práce s počítačem.	3,56	3,48	3,04	3,28
Četba knih.	3,32	3,13	3,22	3,21
Sexuální aktivity.	2,03	3,27	3,52	3,18
Milenecké aktivity.	2,23	3,39	3,33	3,16
Procházky, toulání se.	3,01	3,10	3,23	3,15
Návštěva kaváren, restaurací.	2,83	3,41	2,99	3,11
Aktivní sportování.	3,17	2,90	2,60	2,80
Sledování videa.	2,81	2,66	2,44	2,58
Studium a příprava na školu.	4,44	2,76	1,55	2,47
Večírky, mejdany.	2,24	2,50	2,26	2,34
Návštěva kina.	2,29	2,31	2,21	2,26
Chov zvířat.	2,56	2,32	2,07	2,24
Turistika, trampování, výlety do přírody.	2,21	2,20	2,26	2,23
Návštěva diskoték, tanečních zábav.	2,44	2,38	2,00	2,21
Práce na zahradě.	1,99	1,90	2,24	2,08
Hry (počítačové, automaty).	2,58	2,09	1,76	2,02
Výstavba a údržba domu, bytu, zahrady.	1,56	1,78	2,34	2,01
Mimoškolní vzdělávání.	2,06	2,06	1,89	1,98
Ruční práce.	1,91	1,89	2,01	1,95
Vedlejší výdělečná činnost.	1,89	2,09	1,86	1,94
Výtvarná činnost.	2,06	1,94	1,83	1,91
Hudební a dramatická činnost.	2,13	1,97	1,74	1,88
Kutilství.	1,75	1,87	1,86	1,84
Psaní dopisu, deníku.	2,25	1,84	1,65	1,82

Návštěva sportovních utkání.	2,00	1,84	1,74	1,82
Návštěva divadla.	1,91	1,80	1,76	1,80
Návštěva výstavy, muzea, galerie.	1,84	1,87	1,73	1,80
Opravy a úpravy kola, motocyklu, auta.	1,74	1,79	1,81	1,79
Návštěva koncertů populární hudby.	1,84	1,75	1,61	1,70
Individuální duchovní aktivity, meditace.	1,46	1,68	1,68	1,64
Návštěva koncertů vážné hudby.	1,29	1,45	1,45	1,42
Účast na náboženském životě.	1,27	1,32	1,38	1,34
Sběratelství.	1,49	1,22	1,28	1,29
Chalupaření.	1,20	1,23	1,27	1,24
Veřejně prospěšná a politická činnost.	1,12	1,24	1,26	1,23

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

Hlavní životní problémy

1. finanční problémy: nedostatek peněz, chudoba, peníze.
2. bytové problémy: zaplatit nájem, získat vlastní byt, problémy s majitelem, bydlení s rodiči, bydlení, dojíždění na vysokou školu.
3. zdravotní: zdravotní stav, kouření, alkohol.
4. studijní problémy: dostudovat, nedostatečná znalost jazyků, maturita, složit zkoušku, přimět se učit.
5. pracovní problémy: zaměstnání, podnikání, pracovní podmínky, rovnováha mezi prací a volným časem, nezaměstnanost, zůstat v zaměstnání, vydržet v práci do důchodu, změnit zaměstnání, udržet si postavení.
6. rodina: rodinné problémy, konflikty jednotlivých členů domácnosti, neshody v rodině, založit nové manželství, do manželství zasahují rodiče partnera, špatné vztahy mezi členy rodiny, výchova dítěte.
7. sociální (existenční) jistoty: nejistota, existenční problémy.
8. problémy s partnerem (partnerkou): najít si partnera, udržet si partnera, konflikty, hádky, citové problémy.
9. mezilidské vztahy: problémy s kamarády, vztahy na pracovišti.
10. negativní společenské jevy: bída, podvody, nespokojenost s úrovní společnosti, morálka lidí, politika.
11. fyzické a psychické problémy: vzhled, psychické pocity, pocit méněcennosti, malá sebedůvěra, odvaha, malé sebevědomí, postava, nadváha, výška, špatná pleť, hádavost, sobeckost, svéhlavost, vzpurnost, nervová labilita, uzavřená povaha, akné, neprůbojnost, nerozhodnost, nesmělost.
12. žádné:
13. jiné: tato kategorie zahrnuje odpovědi, které byly mimo rámec všech vymezených kategorií.
14. nedostatek času: vzít si časem, mít víc času.
15. transcendentno: být blíž bohu, nirvána, dosáhnout osvícení.

Příloha č. 5

Tab. Hlavní životní problém mládeže V letech 1996 a 2001 (v %)					
Životní problém	Rok	Věková skupina			
		15-18	19-23	24-30	31-45
Zdravotní	1996	1,6	2,7	5,3	9,4
	2001	1,9	4,4	8,1	9,3
Žádné	1996	10,4	10,7	6,8	9,4
	2001	2,9	2,4	1,7	2,1
Finanční	1996	11,2	17,1	25,2	21,2
	2001	12,6	20,0	24,5	23,0
Bytové	1996	0,8	14,3	13,5	2,0
	2001	0,0	5,8	6,6	5,4
Studijní	1996	34,4	13,4	4,3	1,2
	2001	36,9	12,2	1,7	1,4
Pracovní	1996	7,2	14,5	12,6	15,5
	2001	1,9	5,8	10,1	11,1
Vztahy v rodině	1996	12,8	1,8	10,7	16,3
	2001	3,9	1,5	4,6	3,6
Partnerské	1996	6,4	7,2	6,9	7,7
	2001	1,9	3,4	4,9	3,9
Mezilidské vztahy	1996	4,0	3,6	2,9	1,2
	2001	0,0	0,5	1,1	0,7
Negativní společenské jevy	1996	0,8	0,0	0,0	0,4
	2011	0,0	0,9	0,0	1,1
Fyzické a psychické	1996	5,6	3,6	2,9	2,0
	2001	5,8	6,3	5,2	3,9
Sociální, existenční	1996	0,0	0,5	0,9	3,3
	2001	0,9	2,9	1,7	0,3

Příloha č. 6

Tab. Životní cíle 2001 (v %)						
	15-18	19-23	24-30	31-45	46-60	61 více
Vzdělání, kvalifikace.	61,17	25,37	12,28	11,51	10,14	3,13
Zaměstnání, práce (zajímavá, úspěšná, seberealizace).	8,74	15,12	10,53	9,35	4,90	0,00
Partner, manželství, rodina, děti	3,88	12,68	26,67	20,14	8,04	4,69
Podnikání.	0,97	3,41	2,11	2,16	2,80	0,78
Materiální zabezpečení života rodiny a jedince.	1,94	8,78	11,23	11,15	11,19	6,25
Cestování.	4,85	4,39	4,56	2,16	5,24	5,47
Plat, peníze, majetek.	1,94	4,39	3,51	3,60	2,80	2,34
Rozvoj osobnosti.	0,97	1,46	0,00	1,08	0,70	0,78
Autentický aktivní život, seberealizace.	0,97	0,49	2,11	0,00	0,35	1,56
Klidný, normální život, hédonistický, pohodlný bez problémů.	0,97	1,95	2,46	2,16	6,29	6,25
Jiné.	1,94	4,39	1,75	0,72	3,85	2,34
Být prospěšný společnosti, druhým lidem.	0,00	0,98	0,70	0,36	0,70	3,13
Dosáhnout vysokého stupně poznání (života, přírody, společnosti).	0,00	0,49	1,75	1,08	1,05	0,00
Sociální existenční jistoty, zabezpečení.	0,00	1,46	1,40	0,36	1,40	1,56
Náboženské cíle.	0,00	0,49	0,70	0,36	0,00	0,00
Prosazovat své ideály.	0,00	0,00	0,70	0,00	1,40	0,00
Zdraví.	0,00	0,00	0,70	8,63	13,64	15,63
Neuvedl.	11,65	14,15	16,84	25,18	25,52	46,09

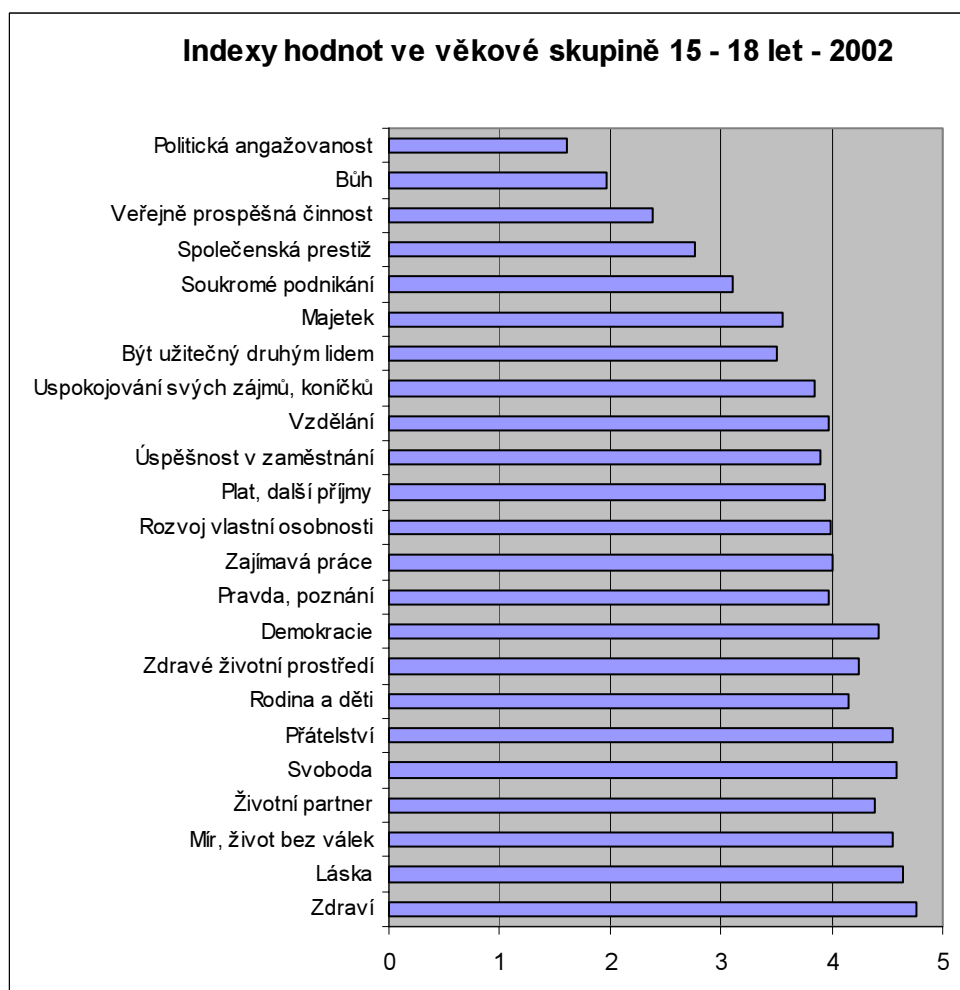
Příloha č. 7

Tab. Indexy hodnot ve věkových skupinách - 2002				
	Věkové skupiny			
	15-18	19-23	24-30	celkem
Zdraví.	4,76	4,87	4,88	4,85
Láska.	4,64	4,68	4,66	4,66
Mír, život bez válek.	4,55	4,64	4,65	4,63
Životní partner.	4,39	4,65	4,61	4,59
Svoboda.	4,58	4,56	4,50	4,53
Přátelství.	4,55	4,58	4,45	4,51
Rodina a děti.	4,16	4,48	4,54	4,45
Zdravé životní prostředí.	4,24	4,43	4,44	4,40
Demokracie.	4,42	4,37	4,27	4,32
Pravda, poznání.	3,97	4,20	4,19	4,15
Zajímavá práce.	4,01	4,06	4,00	4,02
Rozvoj vlastní osobnosti.	3,99	3,98	4,05	4,02
Plat, další příjmy.	3,93	3,98	3,86	3,91
Úspěšnost v zaměstnání.	3,90	3,88	3,88	3,88
Vzdělání.	3,97	3,77	3,90	3,87
Uspokojování svých zájmů, koníčků.	3,84	3,86	3,71	3,78
Být užitečný druhým lidem.	3,51	3,79	3,78	3,74
Majetek.	3,55	3,58	3,33	3,44
Soukromé podnikání.	3,10	2,55	2,80	2,77
Společenská prestiž.	2,76	2,70	2,72	2,72
Veřejně prospěšná činnost.	2,39	2,41	2,54	2,47
Bůh.	1,96	2,39	2,35	2,30
Politická angažovanost.	1,60	1,54	1,60	1,58

Příloha č. 8

Tab. Indexy hodnot ve věkových skupinách – 2002 Věková skupina 15 – 30 let				
	Věkové skupiny			
	15-18	19-23	24-30	Celkem 15-30
1-Drogy patří k životu x ohrožují společnost-5	3,49	3,54	4,01	3,78
1-Transcendentní dimenze x smyslový život-5	4,03	3,58	3,70	3,72
1-Materiální hodnoty x kvalita života-5	3,51	3,63	3,72	3,66
1-Duchovní a myšlenkové podněty x smyslové prožitky-5	3,63	3,47	3,34	3,43
1-Odpovědnost sám za sebe x i za jiné-5	3,10	3,40	3,39	3,34
1-Ekonomická prosperita x ochrana životního prostředí-5	3,25	3,27	3,30	3,28
1-Myšlenky, ideje, informace x majetek-5	3,03	2,88	2,89	2,91
1-Užít si života x zdokonalování sebe sama-5	2,57	2,87	2,95	2,86
1-Rozvoj osobnosti x sociální a ekonomické jistoty-5	2,73	2,81	2,84	2,81
1-Tržní mechanismy x regulace státem-5	2,83	2,78	2,78	2,79
1-Dávat druhým x získávat od druhých-5	3,06	2,82	2,58	2,73
1-Bezpečnost x volný prostor pro jednání-5	2,88	2,70	2,53	2,64
1-Emancipace žen x tradiční postavení žen-5	2,51	2,62	2,69	2,64
1-Individuální duchovní aktivity x formální rituály-5	2,70	2,40	2,48	2,49
1-Mezilidské vztahy x kariéra, úspěšnost-5	2,84	2,36	2,44	2,48
1-Právo ženy rozhodovat o těhotenství x zákaz interrupce-5	1,87	1,85	1,86	1,86

Příloha č. 9

Příloha č. 10

Indexy hodnot ve věkové skupině 15 - 18 let - 2002

